SOSYAL BİLİMLER DERNEĞİ YAYINLARI: A-2

İZMİR'DE KİTLE HABERLEŞMESİ

Oğuz Arı

Oğuz Arı □ İZMİR'DE KİTLE HABERLEŞMESİ

SOSYAL BİLİMLER DERNEĞİ YAYINLARI: A-2

İZMİR'DE KİTLE HABERLEŞMESİ

Oğuz Arı

TÜRK SOSYAL BİLİMLER DERNEĞİ
Paris Caddesi 36/3, Ankara

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA SERİSİ: A 2

Bu seride yayımlanan araştırma kitaplarının yayın hakkı "Türk Sosyal Bilimler Derneği" ne aittir. Yazı ve muhtevanın tümü ya da bir parçası adı geçen Dernek'ten izin alınmadan başkalarınca yayımlanamaz.

Copyright by Turkish Association for Social Sciences/1972

1972 yılında, Ankara'da Ayyıldız Matbaası A.Ş.'nde 1000 adet basılmıştır.

Birinci Baskı, 1972.

SUNUŞ

Ele aldığınız bu kitaptaki İzmir şehri ile ilgili araştırma, saha çalışmasına dayanan ve tarih metodundan, istatistik ve arşiv taramalarından, özellikle anket ile ilgili metod ve tekniklerden yararlanarak uygulanmış ve sonuçlandırılmış araştırmalardan bir tanesidir. Araştırmalar 1967-1968 yıllarında yapılmış olup dökümü ve analizi tamamlandıkça yayımlanacaktır. Araştırıcıların yöntemleri farklı olmakla beraber, özellikle davranışların tahliline yönelmiştir. Ülkemizde her kesimde ve özellikle Üniversitelerimizde bu tür araştırmalara karşı ilgi artmakta ve bu ilgi böyle araştırmaların giderek daha çok yapılmasına yol açmaktadır. İzmir'de şehirleşme süreçlerini, sosyal, ekonomik değişmelerin niteliğini incelemeyi amaç edinmiş olan bu araştırmalar serisinin, böyle bir ilginin sonucu olduğu kadar bu ilgiyi geliştirecek bir araç olacağı umudundayız.

Ampirik temele dayanan bu tür araştırmaların ülke bakımından yararı, küçük topluluklara kadar inerek varsayımların tahkikine yol açması böylece bir yandan çeşitli görüş ve teorilerin olaylarla münasebetini araştırırken, öte yandan ülke gerçeklerinin daha etraflı olarak bilinmesi, anlaşılması olanaklarını sağlamasıdır. İzmir şehri ve şehrin bu günkü durumunu olduğu kadar tarihî gelişmesini, ilgili sosyal ve ekonomik endikatörler gözönünde tutularak yapılmış bu araştırmalar, fizikî ve coğrafî çevreyi, insanlararası ilişkileri çeşitli yönleriyle ele almakta, sosyal değişme ve gelişme ile birlikte kurumlardaki gelişmeyi ve örgütleşmeyi incelemektedir. İzmir araştırmalarının bir kısmı, anket ve örneklem tekniği bakımından bağlantılı olmakla beraber, bir kısmı da bağımsızdır. Uygulanan teknik bakımından mevcut bağımlılık, bu arada yöntemler de farklı tutumların ortaya çıkmasını önlememiştir. Çünkü araştırıcılar kendi tercihlerine göre bir yöntem uygulamışlardır. O bakımdan, araştırmaların, bittikçe, monografiler halinde yayımlanmasında bir sakınca görülmemiş, aksine ele alınan problemleri, toplanan verileri, elde edilen sonuçları bir an önce kamu oyuna sunmakta yarar görülmüştür.

İzmir araştırmaları, Türk Sosyal Bilimler Derneği üyelerinin bir arada yaptığı ilk araştırmadır. Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin üyeleri, Türk Üniversite mensupları, genellikle, sosyal bilimler alanlarında çalışan davranışa dönük saha araştırması yapan öğretim üyeleridir. Üyeleri arasında Ankara, İstanbul, Orta Doğu Teknik ve Hacettepe Üniversitelerine mensup öğretim üyeleri vardır. İzmir araştırma-

ları, Ankara üniversiteleri öğretim üyelerinin ve onlara yardımcı olmayı kabul eden öğrencilerin, İzmir'de anketör ve organizatör olarak görev alan ilkokul öğretmenlerinin ortak çabası sonucudur. Böylece sosyal bilimler alanlarında bir arada çalışmanın bir örneği verilmeye çalışılmıştır. Proje direktörü olarak grubu bir araya getirmede ve uygulamanın başarılı olmasını sağlamada Prof. Dr. Şerif Mardin'in büyük katkıları olmuştur. Bu çalışmaların ortaya çıkmasında onun çabalarının önemli bir yeri vardır.

Araştırıcılar, evreni amaçlarına göre tesbit etmişlerdir. Araştırma alanı **metropoliten** alan içinde şehrin çekirdeği esas alınmakla beraber bazı araştırmalarda **hinterland**'la ilişkiler üzerinde durulmuştur. Her seferinde bütün evren kapsanamıyacağına göre, örneklem alınmış ve örneklem, üzerinde durulan soruna ve evrene göre değişmiştir.

Tarihî gelişme itibariyle sosyal ve ekonomik sorunlar; şehir ekolojisi; konutlar; haberleşme ve kitle haberleşmesi; eğitim gibi konular ele alınmıştır. Evren'in ve örneğin tesbitinde yerli ve yabancı uzmanlardan da yararlanılmıştır. Bu arada, uygulamanın organizasyonunda ve yürütülmesinde Doç. Dr. Şefik Uysal'ın büyük yardımları olmuştur.

Araştırmaların önemli bir kısmı şehrin çekirdeğinde yapılan bir örnekleme dayanmaktadır. Seçim listelerinden 8 bin kişilik bir grup tesadüfî olarak seçilmiş, ilk bilgileri verecek anket onlara uygulanmış, belirli konulara yönelmiş daha ayrıntılı anketler için bu ana örnekten 2 bin ve bin kilişik alt örnekler seçilmiştir. Bazı araştırıcılar da, araştırma amaçla-

rına göre ayrı evren ve örnek seçmişlerdir. Yan dağılımlar ve çapraz tablolar O.D.T.Ü. Hesap Bilimleri Bölümünde IBM makinelerinden yararlanarak hesaplanmıştır. Araştırmaya Prof. Dr. Şerif Mardin, Prof. Dr. Mübeccel Kıray, Prof. Dr. Ruşen Keleş, Doç. Dr. Cevat Geray, Doç. Dr. Oğuz Arı, Doç. Dr. Ergun Özbudun, Doç. Dr. Deniz Baykal Doç. Dr. Şefik Uysal; Dr. Emre Kongar, Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı ayrı ayrı ya da ortak projelerle katılmışlardır. Yapılan araştırmalar sonuçlandıkça monografiler halinde yayımlanacaktır.

Araştırmanın bilgi toplama safhasında ve mahallî uygulamada, Vali Sayın Namık Kemal Şentürk'ün, Belediye Başkanı Sayın Osman Kibar'ın yakın ilgi ve yardımları olmuştur. Değerli yöneticilerimize, Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin ve Türk Sosyal Bilimler camiasının en içten teşekkürlerini sunmayı bir görev sayıyoruz.

Oğuz ARI
Türk Sosyal Bilimler Derneği
Başkanı

İÇİNDEKİLER

Sunuş III

Giriş 1 — 7

KESİM: I

Tarihî Ortam 8 — 40

İzmir Basını — Başlangıç, Türk Basını — İstanbul Basını, İstanbul ve İzmir Basını Arasındaki İlişki — Millî Hükümet ve Basın — İzmir'de Türk Basını — II. Meşrutiyet Döneminde İzmir Basını (1908 - 1918) — İzmir İşgali İle Cumhuriyetin İlânı Arasındaki Dönemde İzmir Basını (1918 - 1923) — Cumhuriyet Devrinde İzmir Basını (1923 - 1969)

KESİM: II

Kantitatif Tahliller 41 — 86

A. İzmir'de Üç Büyük Gazetenin Muhteva Analizi — B. İzmir'de Kitle Haberleşmesi Hakkında Anket — Ağırlıklı Anket Örneklemi — Sonuçlar — Bölüm: I Okuma ve Radyo Dinleme Alışkanlıkları — Bölüm: II Okunan Gazete ve Dergiler — Bölüm: III — Haberleşme Araçlarının Muhtevasının Okunması ve Dinlenmesi İle İlgili Bulgular

Özet 87

GİRİŞ

İzmir araştırması metropol alan içinde özellikle şehrin merkezini kapsamaktadır. Araştırmanın amacı tarihî gelişimi göz önünde bulundurarak, sosyal değişim ve şehirleşmeyi gerektiren ekonomik ve sosyal faktörleri tesbit etmektir. Araştırmada tarihî vesikalardan, istatistikî verilerden ve araştırmacıların ilgi duydukları alanlarda uyguladıkları anketlerden faydalanılmıştır. Bulguların analizi genel olarak şu şekilde yapılmıştır: Bazı araştırmalarda tasvirî bilgi elde edilmiştir; başka bazı araştırmalarda tasvirî olan bağlantılar istikşafî mahiyette hipotezlerle veya tahminler ileri sürerek incelenmiştir. Bazı hallerde ise tarihî metoddan yararlanılmıştır. Bu çalışmaların, gelecekte yapılacak şehirleşme araştırmalarında olduğu kadar sosyal değişmeyi incelerken de daha kesin hipotezlerin formüle edilmesinde ve genel çerçevenin ve temel problemlerin ortaya konmasında odak noktaları belirleyeceğini ümit ediyoruz.

Konumuz araştırma projesine dahil konular ara-

sında bulunan haberleşme ve özellikle bir kitle haberleşme aracı olarak basın ve radyo konusudur. İzmir araştırmasının genel çerçevesi içinde haberleşme konusunu hem haberleşme araçları hem de tesbit edilebildiği zaman karşılıklı etkileşimi belirleyen bir süreç olarak ele aldık. Süreç olarak haberleşme haberi ileten kimse ile (bu bir cemiyetin temsilcisi, bir sosyal sınıfa irca edilebilen bir zümrenin temsilcisi veya hükümet gibi bir kurumun temsilcisi olabilir) haberin iletildiği grup veya kitle arasında cereyan eder. Halkın fikirlerine bir dereceye kadar yön veren ve sosyal süreçlere kaynak teşkil eden çeşitli sosyal, kültürel, politik ve ekonomik kurumlarla ilgili olarak bazı sosyal süreçler üzerinde durduk. Özellikle gazetecilerin haberleşmedeki rolünü incelerken toplumdaki siyasî ve ekonomik süreçlerin şekillendirdiği normların ve değerlerin gazetecileri etkilediğini göz önüne aldık. Genel olarak sosyal süreçler üzerinde duran analizleri esas aldık[1]. Kitle haberleşmesini sağlayan haberleşme araçlarını ve buna bağlı olarak haber hedefi ile haberi ileten arasındaki bağıntıyı araştırırken, hem tarihî bir perspektif içinde vesikalara, mülâkatlara, gazetelere, hem de örneklem metodu ile uygulanmış son zamanlarda radyo ve basın hakkında kamuoyunu inceleyen bir ankete ve başlıca İzmir gazetelerinin son 10 yıllık

(1) Bak: E. Burgess, E., **Social Problems and Social Processes;** Rose, A. N. (derleyen), **Human Behavior and Social Processes,** Boston, Houghton, Mifflin, 1962, s. 381-399; Parsons, T., **The Social System** in Parsons, T. and Shils, D., **Toward a General Theory of Action,** Cambridge, Harvard Univ. yayını, 1959, s. 190-223.

muhteva analizlerini içine alan bir çalışmanın yapıldığı 1967 yılına kadar araştırmaya dayandık. Adı geçen araştırma tarafımızdan yapılmıştır. Araştırmada yararlandığımız teknikler genellikle istikşafî mahiyette ve deskriptiftir. Bu çalışmada haberleşme ortamındaki gelişmeler yalnızca değil, toplumdaki gelişmelerle olan ilişkileri de incelenerek ve yukarıda sözü geçen süreçlerle ilgili olarak halk arasında fikir oluşumunu etkileyen çevre hakkında tasvirî de olsa bir bilgi verilerek ele alınmıştır. Toplumda basına bağlı olarak oluşan karşılıklı etkiler doğrudan doğruya ele alınmamıştır, bunun neticesi olarak kamuoyunun oluşumu hakkında fazla bir şey söylenemez. Yaptığımız anket ve gazete muhteva analizi doğrudan doğruya kamuoyunun oluşumunu belirtmediğinden eldeki mevcut veriler sadece haberleşme ve sosyal çevre arasındaki karşılıklı etkilere ilişkin genel bir taslak çizebilmemize yeterlidir. Halkın çevrenin bir parçası olduğu düşünülürse, yan sorun olarak toplumda kamuoyunun oluşumu incelenebilir. İstatistikî açıdan da, söz edilen süreçlerle ilgili olarak haberleşme, bireyin fikrî oluşumunu etkileme yoluyla muhakkak ki kamuoyunu da etkileyecektir[2]: Önemli sorunların yer aldığı bir toplumda fikir (opinion) oluşumunun incelenebileceğini varsayabiliriz, buna karşılık da belirli sorunların çeşitli gruplarda tartışılması, fikirlerin grup veya kurum-

(2) Allport, F., **Toward a Science of Public Opinion,** Society for the Psychological Study of Social Issues Katz, D. et. al. (derleyenler), **Public Opinion and Propoganda,** N.Y. Holt, 1954, s. 51-56; Key, V. O., **Public Opinion and American Democracy,** N.Y. Knopf, 1961, 3. Bölüm.

lara kabul ettirilmesi, bu konuda karar alınması, bunlara halktan gelen tepkiyi tam mânasıyla araştırmadan kamuoyunun oluşumunu hakkıyla incelemiş olduğumuzu söyliyemeyiz[3]. Araştırmanın bu sınırlarını belirttikten sonra konuya geçebiliriz. Odak noktası olarak kitle haberleşmesini alırsak, azınlıklara ait yabancı basın yoluyla İzmir'deki önemli azınlık gruplarına haber ve bilgilerin yayıldığı devirler geçirildiğini söyleyebiliriz. Ancak özellikle Kurtuluş Savaşından sonra, yabancı müteşebbislerin yerini Türk burjuvazisinin alışına paralel olarak, yabancı basın da yerini mahallî Türk basınına bırakmaya başlamıştır. Ayrıca, basının kuruluşu ile birlikte yayınlar, fikir oluşumunu etkileyen bir rol oynamaya başlamıştır. 19 uncu yüzyılın sonlarında II. Abdülhamit'in istibdat rejimini kamuoyunun benimsememesi için gösterilen gayretleri, aynı şekilde 1908'den sonra II nci Meşrutiyetin desteklenmesi için yapılan çabaları, 1919 - 23 yıllarında Kurtuluş Savaşı sırasında gönüllü kuvayi milliyecilerin desteklenmesini ve bu konudaki tartışmaları ve yine 1923'te Cumhuriyetin ilânı ile başlayıp 1930'lara kadar devam eden devre içinde halkın sosyal alanda yapılan reformları anlaması ve benimsemesi için yapılan çabaları buna örnek olarak alabiliriz. Burada tekrar açıklamak gerekirse, haberleşme, sosyal çevre ve basına bağlı fikirlerin gelişmesi ile ilgili olarak elde edilen veriler, kamuoyunun oluşumu üzerindeki etkiler hakkında ancak birtakım belirtiler şeklinde,

(3) Child, H. L., **Public Opinion**, N. J. Van Nostrand, 1965, 6. Bölüm.

yüzeyde bir bilgi sağlayabilmektedir. Buna karşılık haberleşme, çeşitli sosyal değişmeler hakkında ipuçları veren uzun bir devre içinde incelenmiştir. Fransızca gazetelerin yayınından sonra II. Abdülhamit devrinden (1876) bugüne kadar olan devrede İzmir'deki kitle haberleşme araçları üzerinde durduk. Genellikle bu devre zarfında başlıca kültür merkezinin İstanbul olduğu göz önünde tutulmalıdır. Bu sırada İzmir'de yabancı aydın çevrelerinin yanında, millî akımlar İzmir'den in'ikasını bulmuştur. Daha sonra bu akımlar üzerinde duracağız. İstanbul'da yabancı aydın zümrelerinin etkisi yavaş yavaş azalmaktayken, Avrupa'nın etkisi hâlâ da hissedilmekteydi. Önemli bir liman olmasına rağmen, İzmir'in İstanbul'a coğrafî bakımdan oldukça uzak bulunuşuna rağmen merkezî idare sistemi ile idare olunan bir ülkenin bir vilâyeti oluşu, yukarıda söz edilen etki ve akımları açıklayıcı bir sebep olarak gösterilebilir.

İzmir'de Fransız gazetelerinin neşrini takiben, incelenen devreyi cereyan eden olaylara göre şu şekilde ayırdık:

1) II. Sultan Hamit Devri (1876 - 1908). İlk Türk gazetesinin yayınlanışı. Sultan Hamid'in otoriter rejimine karşı tepkiler.
2) II. Meşrutiyet Devri (1908 - 1918). Birinci Dünya Savaşı ile inkıtaa uğrayan anayasalı bir monarşi.
3) Kurtuluş Savaşı (1919 - 1923). Yabancıların işgaline karşı fikirlerin ve tepkinin yayılması.
4) Cumhuriyetin Kuruluşu (1923 - 1930). Cumhuriyetin ve sosyal reformların benimsenme-

sinin telkini. Gerek dış borçların ödenmesi gerek kalkınma devrin en önemli konuları. Özel sektörün sermaye terakümü amaciyle teşvike başlanması.

5) Serbest Fırka Devri (1930). Hükümetin güttüğü durgun ekonomi politikasına karşı tepkinin ortaya çıkışı. Liberal bir kalkınma politikası izlenmesini serbest fırkanın öngörüşü.

6) Tek Parti Devri (1930 - 1945). Tek parti ile idare. Sosyal, adlî, dinî alanda, eğitim alanında çeşitli reformlar. Devletçilik, 1933 yılında çeşitli ağır veya hafif endüstri dallarında devlet kontroluna yer veren ve daha ziyade ağır endüstriyi teşvik eden ilk 5 yıllık plânın yapılışı. Devletin daha ziyade özel teşebbüsün sermayece yetersiz kaldığı alanlarda yatırım yapması. Kamu teşebbüslerinin bu amaçla kurulması. Bu şekilde başlayan kalkınma çabalarının 2. Dünya Savaşı ile engellenmesi.

7) Çok Parti Devri (1945 - 1960). İki hâkim parti arasındaki şahsî ve politik mücadele. Özellikle Demokrat Partinin seçimleri kazanarak Cumhuriyet Halk Partisinin yerine geçişi ile birlikte liberal ekonomik eğilimlerin ortaya çıkışı. Enflâsyon temayülü, çeşitli kanun teklifleri ile hak ve hürriyetlerin kısıtlanışının 1960 yılında bir askerî ihtilâle yol açması.

8) İkinci Cumhuriyet Devri (1960'tan 1967'ye kadar). Kamusal haklara hükümetin mü-

dahalesini kontrol çabaları. Bu amaçla yeni bir anayasanın kabulü. 1961 seçimlerini takiben askerî hükümetin yerini sivil hükümete bırakması. 1967'de muhafazakâr eğilimlerle sol ve sosyal demokrat hareketlere dönüşen eğilimlerin mevcudiyeti. 1967'den günümüze kadar olan olaylar bu araştırmanın kapsamına girmemektedir.

İncelenen dönem içinde yukarıda belirtilen devreler, İzmir'de basın (kitle haberleşme araçları) ile ilgileri itibariyle ele alınacaktır.

KESİM I

TARİHÎ ORTAM

İzmir Basını Başlangıç

Başlangıç devresi Sultan Hamid devrinden öncesini kapsamaktadır. Türk basın ve yayın tarihinde İstanbul İzmir'den önce yer alır. Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar 15, 16 ve 17. yüzyılların ilk matbaacılarıdır. Daha sonra eski yazı kitaplar basıldı. III. Murat 1587'de bir yabancıya bu konuda yetki verdi[4]. İlk Türk matbaacısı 1727'de İbrahim Müteferrika'dır.

Türkiye'de ilk gazete, **Gazette Française de Constantinople** 1796 Fransız ihtilâli sırasında, Fransız Sefareti tarafından, İstanbul'da oturan Fransızları aydınlatmak için neşredilmiştir.

İstanbul'dan sonra İzmir'de de Fransız gazetelerinin yayınlanmasına başlanmıştır. 1824-1848 tarihleri arasında **Symrnéen, Spectaeiur Orientale** ve

(4) İskit, S., **Türkiye'de Matbuat Rejimleri,** İstanbul, 1939.

Courrier de Symrne esas itibariyle ticaretle uğraşan bir Fransız kolonisinin üyeleri tarafından neşredilmiştir. Avrupa'daki diğer bazı ülkeler gibi Fransa da Şark Meselesi ve Osmanlı İmparatorluğu ile ilgilendiği için, bu gazetelerde çıkan yazılar, gazeteciler Fransız İmparatorluğunun menfaatlerini değil kendi kanaatlerini dile getirdikleri zaman dahi, enternasyonal tepki ve münakaşalara yol açıyordu[5].

Bu gazeteciler arasında Mr. A. Blac, II. Mahmut tarafından 1831'de yayınlanmaya başlayan ilk Türk resmî gazetesinin (Takvim-i Vekayi) Fransızca nüshasının (Le Moniteur Ottoman) müdürlüğünü üzerine alması için İstanbul'a davet edilmiştir[6].

Böylece ilk yıllarda İstanbul ve İzmir basını arasında bir ilişki kurulmuştu. 1850'lere doğru Balkanlarda yayınlananların yanısıra İstanbul ve İzmir'de de aşağıda belirtildiği gibi yabancı dilde gazeteler yayınlanmaktaydı.

	İstanbul (adet)	İzmir (adet)
Fransızca	5	2
İtalyanca	4	—
Yunanca	1	1
Ermenice	1	1
Bulgarca	1	—
İbranice	—	1

İzmir'de çokça sayıda yabancı dilde gazete yayınlanması[7] kendilerine has kültürleri olan azınlık

(5) Gerçek, S. M., **Türk Gazeteciliği**, İstanbul 1931, s. 26.
(6) İbid, s. 6.
(7) İskit, S., s. 16.

gruplarının var olduğunu göstermektedir. Tarihî bakımdan İzmir gerek göçmen gerek yerleşmiş nüfus için cazip bir yer olmuştur[8]. 18 ve 19. yüzyıllarda istilâ ve göçler, kuduz hastalığı, zelzele, yangın gibi felâketler, İzmir'deki nüfusu etkilemiştir[9]. Ayrıca Türk Millî Mücadele Savaşından sonra 1923'te Türk - Yunan mübadelesi Rum azınlığın büyük ölçüde azalmasına yol açmış, bu durum ayrıca diğer azınlık gruplarını etkilemiştir.

Yabancı dilde gazetelerin yayınlanmasını Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Lâtin alfabesinin kabulü etkilemiştir. Bu durum azınlık gruplarının Türkçe gazeteleri okumalarını kolaylaştırmış, böylece İzmir'de yayınlanan yabancı dilde gazetelere ihtiyaç azalmıştır. 1920'lerde bazı Fransız ve Türk gazetecileri tarafından yayınlanan liberal eğilimli, **Le Levant,** benzer sebeplerle artık çıkmamaktadır.

Böylece yabancı nüfusta azalma ve Lâtin Alfabesinin kabulü, yabancı gazetelere ihtiyacı azaltmıştır. Bununla beraber yabancı yayınlar hâlâ Türkler ve azınlık grupları tarafından takibedilmektedir. Bu işle iştigal eden bazı kitap satıcıları başka iş alanlarına kaydıkları ya da bu işi bıraktıkları halde bir kısmı halen faaliyetine devam etmektedir.

---

(8) Arundell, E. V. Z., **İzmir Hakkında Tarihî Araştırma ve İncelemeler,** İzmir 1949 (Türkçeye A. Z. Ökmen tarafından çevrilmiştir).

(9) Slaars, B. F., **Etude sur Symrne,** İzmir 1869 (Türkçeye A. Cevdet tarafından çevrilmiştir. İzmir, 1932), s. 263-264.

Eskiden yabancı kültürün belirli bir etkisi bu arada kendi eğitim kurumları vardı. Günümüzde, azınlıklara ait eğitim kurumlarının sayısı azalmaktadır. Carlo Coldini İzmir'e bir opera grubunu davetle ilgili **İzmir Empressariosu** adlı bir piyes yazmıştır. Şehirde azınlıkların kendilerine ait eğlenti yerleri, okulları, matbaaları, yayın evleri, yerleşme bölgeleri vardı. Cumhuriyetin ilânından sonra batı etkisindeki Türk kültürü üstünlük kazanmıştır. Haberleşme açısından bu hareketin başlangıcı 19. yüzyılda İzmir'de ilk Türk gazetesinin yayınlanmasına kadar götürülebilir.

TÜRK BASINI

İstanbul Basını, İstanbul ve İzmir Basını Arasındaki İlişki

İbrahim Müteferrika'nın matbaayı kurmasından sonra kitaplar, gazeteler, dergiler yayınlanmaya başlamıştır. Gazete ve dergilerin yayınlanması için bir asırdan fazla bir sürenin geçmesi gerekmiştir[10]. Basın ve yayın alanında İzmir'den önce gelen İstanbul aynı zamanda İzmir'i etkilemiştir. İstanbul'da fikir (opinion) gazeteciliği gelişmiştir. Bu gazeteciler ki esas itibariyle Jön Türkler'dir, idarî reformları, Osmanlı birliğini ve batının doğu üzerinde üstünlüğünü kuran teknik ve araçların kabulü ve adaptasyonunu destekliyorlardı. Basın bu çaba ile ilgili olarak idareciler, Jön Türkler ve halk arasında çok yaygın olmayan bir bağ kurmuştur.

İstanbul'da Türk basınının gelişmesi II. Abdülhamit devrinden öncelere rastladığı halde İzmir'de Türk basını Abdülhamit zamanında kurulmuştur.

---

(10) Karpat, K., **The Mass Media, Turkey;** Ward, R. E. and Rustow, D.A. (derleyenler), **Political Modernization in Japan and Turkey** adlı eser, Princeton, New Jersey, Princeton Jniv. yayını 1964, s. 257.

II. Abdülhamit'in çabası basını teşvik edici değil, engelleyici yöndedir. 1888'de tüm matbaacıların, yayımcıların sıkı murakabesini gerektiren bir kanun çıkarılmıştır[11]. Gerçi bu tarihten önce de basın üzerinde kontrollar denenmiştir, fakat Abdülhamit devrinde tüm yayınlar sansüre tabi olmuştur.

Düşük okur-yazarlık derecesi göz önüne alınırsa basının halka ne dereceye kadar ulaştığı söz konusu olabilir. Basının gelişmesinden kısmen sorumlu olan okumuş, kültürlü Jön Türkler diğerlerini etkilemeye çalışmışlardır. Bu arada resmî gazete olan (Takvim-i Vekayi) diğerlerinden önce yayınlanmaya başlamıştır. II. Mahmut devlet daireleri arasında haberleşmeyi gerekli gördüğü için 1831'de bu gazeteyi kurmuş, fakat bu gazete de II. Abdülhamit devrinde (1876 - 1909) 1878 ve 1892 yıllarında iki kere kapatılmıştır. Abdülhamid'in şüpheci tutumu, alınan bu tedbirleri izah eder. İktidarını sürdürme endişesine dayanan bu şüpheci tutumun dışında, padişah ticaret ve küçük sanayi ile ilgili kitapların yayınını yasaklamamıştır. İktidarda olduğu ilk 15 yıl süresince şu konularda kitaplar basılmıştır[12]:

Dinî kitaplar	200
Alfabe, sözlük, okuma kitapları	500
Askerlik, eczacılık, pozitif bilimler, ekonomi, tarım, ticaret, sanat, sporla ilgili eserler, takvimler, salnameler, ansiklopediler	1000
Romanlar, edebî eserler, kataloglar	1000
Kanun ve tüzükler	1200

(11) İskit, Server, **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, İstanbul 1939, s. 99.

(12) İskit, S., a.g.e., s. 102 (Mizancı Murat'dan aktarılmıştır).

Türkiye'de Abdülhamit devrinden önce de gazetelerde çıkan yazılar hakkında tedbirler alınmıştır. Bunlar idareyi tenkit eden Jön Türklere karşı alınan tedbirlerdir. Öte yandan, devlet batı teknolojisini adapte ederek uygulamış ve orduda, geleneklerle çelişmediği sürece yenilikleri denemekten çekinmemişlerdir. Bu hareket 15 ve 16. yüzyıllarda İmparatorluğun gelişmesini takiben 18. yüzyılda askerî ve ekonomik alanda gerilemeye karşı tedbir alarak ortaya çıkmıştır. III. Selim ve II. Mahmut ordu ve idarede reformlar yapmış, Abdülmecit 1839'da diğer reformcularla işbirliği yaparak azınlıkların haklarını garanti altına alan Tanzimat Fermanını çıkarmıştır. Bu hareket İmparatorluğu Avrupa topluluğunun üyesi haline getirmek için atılmış bir adım olarak nitelendirilebilir. Daha sonraki yıllarda idarî sistemden hâlâ şikâyetçi olan Jön Türkler, Avrupa'nın gerek toprak gerek ekonomik konularla ilgili imtiyaz isteklerinin farkındaydılar. O sıralarda Şark meselesi önemli bir konuydu. 1815 Napolyon savaşlarından sonra, Avrupa'nın endüstri mamulleri yörel pazarları istilâ etmiş, bunun sonucu olarak da mahallî küçük sanayi gerilemiştir. Kısmen devlet tarafından da desteklenen endüstrileşme hareketleri başarılı olamamıştır[13]. Bu arada Osmanlılara bağlı ülkeler bağımsızlık istiyorlardı. Bu ülkeler arasında bulunan Mısır hanedanından Mustafa Fazıl Paşa bazı Jön Türkleri Avrupa'ya davet etmiştir[14]. Bu durum, po-

(13) Sarç, Ö. C., **Tanzimat ve Sanayimiz,** Maarif Vekâleti, **Tanzimat,** İstanbul 1940, s. 432.

(14) Kuntay, M. C., **Namık Kemal,** I. cilt, İstanbul 1944, s. 311.

litik amacı olanların reformcuları etkilemeye çalıştığının bir işareti sayılabilir.

Bununla birlikte memleket içinde ve dışında Jön Türklerin idareye karşı giriştikleri mücadele kitaplarda, dergilerde ve piyeslerde ifadesini bulmuştur. Haberleşme araçları genel olarak resmî görevliler ve halk arasında aracı rolünde olan ve sosyal, idarî değişmeleri gerçekleştirmek için baskı grubu rolünü oynayan Jön Türklerin görüşlerini yansıtıyordu. Bir kısım idarî değişmeden yanayken, bir kısım da genel olarak değişme istiyordu[15].

Gazeteler böyle bir ortamda yayınlanmakta idi. İlk gayriresmî gazete İngiliz asıllı W. Churchill'in çıkardığı **Ceride-i Havadis**'tir. Churchill bunun için 1843'te padişahtan müsaade daha sonra da tahsisat almaya başlamıştır[16]. Gazetede genç aydınların ilgisini çekmek için parlâmentarizmle ilgili yazılar yayınlanıyordu[17]. Kırım savaşı sırasında bu gazetenin satışı bir miktar artmıştır.

1860'ta iki Türk Agâh Efendi ve Şinasi, Tercüman-i Ahval'i çıkarmaya başlamışlardır. 1862'de Şinasi Tasvir-i Efkâr'ı yayınlamaya başlamıştır. Amaç bir yönüyle politik ve sosyal konularla ilgili fikirlerin gelişmesiydi. Daha önceleri çeşitli gazetelere yazı gönderen Namık Kemal 1872'de İbret'i yayınlamaya başlamıştır. 1873'te Ebüzziya, Hadika'yı çıkardı. Bunları başka gazeteler takibetmiştir. Hükü-

(15) Mardin, Ş., **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri,** Ankara 1965, s. 11.
(16) İskit, S., a.g.e., s. 54.
(17) Karpat, K., a.g.e., s. 258.

metin basına karşı tutumu, eleştirilerden habersiz olduğu devrelerde toleranslıydı. 1857'de gazetelere verilen hakları ayarlamak için bir basın kanunu çıkarılmıştır[18]. Hükümet ayrıca Hariciye Nezaretinde ve Maarif Nezaretinde basınla ilgili konuları tanzim edecek daireler kurmuştur. Daha sonraları gazetelerde çıkan yazılar eleştirici bir havaya bürününce Sadrazam Ali Paşa daha başka bazı tedbirler almıştır. Bunun sonucu olarak bir kısım Jön Türkler yayınlarına devam edebilmek için Avrupa'ya kaçmışlardır. Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi ve onlardan daha mutaassıp olan Ali Suavi bu arada başlıca isimler olarak belirtilebilir. Yurt dışında yayınlanan gazeteler arasında Namık Kemal'in Londra'da çıkardığı Hürriyet'i ve Ali Suavi'nin Paris'te çıkardığı Ulûm'u sayabiliriz.

Ali Paşa'nın ölümünden sonra birçok Jön Türk Türkiye'ye geri dönüp yayın hayatına devam etmiştir. Namık Kemal ve diğer bazı Jön Türkler resmî görev aldılar. Bir müddet sonra Namık Kemal yazdığı bir piyesten dolayı sürgün edildi. Basına karşı daha sert tedbirler alındı. 1876'da Abdülhamit'in taht'a çıkmasından sonra tüm politik yazıları yasaklayan bir kanun çıkarılmıştır[19].

Abdülhamit devrinde, gazeteler bu şartlar altında yayınlanmıştır. Genel olarak İstanbul'da padişah sosyal değişmeye karşı çıkarken, Jön Türkler ve taraftarları değişmeden yanaydılar. Gazetelerin yanın-

(18) İskit, S., a.g.e., s. 49.

(19) İskit, S., **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları,** Ankara 1934, s. 49.

da edebî fikir dergileri, mizahî dergiler yayınlanıyordu[20]. Ayrıca bunlara karşı nitelikte dergiler de yayınlanıyordu[21]. Namık Kemal ve Recaizade Ekrem gibi bazı gazeteciler ve edebiyatçılar, İzmir'de daha sonraları benzer çalışmaları yürütecek olan gençleri etkilemişlerdir.

İttihat ve Terakki'nin güçlü olduğu II. Meşrutiyet devrinde, önceleri mutedil bir basın kanunu vardı ve bu yayınlanan gazete ve dergilerin sayısının artmasına yol açtı[22]. 1913'te bu kanun bazı sert hükümlerin ilâvesiyle yeniden düzenlenmiştir[23]. Diğer eleştirilerin yanında Abdülhamit'in eski gücünü kabul ettirmek isteyen ve 31 Mart vak'asına yol açan muhalif fikirlerin kuvvetlenmesi, hükümet aleyhtarı görüşleri yoğunlaştırmıştır. Bu durum basınla ilgili daha sert tedbirler alınmasını gerektirmiş olabilir.

1920'de Millî Kurtuluş Savaşının ilk yıllarında Ankara başkent olmuş, Vahdettin'in savaş süresince basını etkilemeye çalışmasına rağmen İstanbul'un özellikle millî mücadele basını üzerinde etkisi pek kalmamıştır.

---

(20) Karpat, K., a.g.e., s. 269.
(21) İbid., s. 269.
(22) İskit, S., **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, s. 131.
(23) İbid., s. 146.

MİLLÎ HÜKÜMET VE BASIN

Millî Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'da 1920'de TBMM toplandı ve İstanbul Hükümetinden ayrı olarak bağımsız bir hükümet kuruldu. Aynı yılda Ankara'da Basın Müdürlüğü ve Anadolu Ajansı kurulmuştur. Millî Hükümetin faaliyetlerini daha geniş bir halk kütlesine iletmek ve halkın desteğini sağlamak için çabalar sarfediliyordu. Çeşitli şehirlerde yayınlanan gazetelerin bir kısmı Hükümetle herhangi bir bağı olmadığı halde hareketi destekliyordu. Halkın desteğinin önemi anlaşılmıştı. Hükümet Hâkimiyet-i Milliye gazetesini yayınlıyordu. Bu gazete sonradan Cumhuriyet Halk Partisinin organı **Ulus** gazetesidir. Adana'da **Yeni Adana**, Antalya'da da **Anadolu** gazetesi çıkarılıyordu. Bu gazetenin sahip ve naşiri İzmir'deki Yunan işgalinden sonra Antalya'ya kaçmıştır. İşgalden önce İzmir'de çıkarılmakta olan Anadolu gazetesi, Jön Türklerin kurduğu partiyi, İttihat ve Terakki Partisini destekliyordu. Hareketin resmî ve gayriresmî desteği vardı. İzmir'-

de Fransız ve Türk gazetecilerinin birlikte çıkardıkları Fransız gazetesi **Le Levant,** Yunan işgaline karşıydı. Gazetecilerin tümü işgale karşı değillerdi. Örneğin İzmir'deki **Köylü** gazetesi işgalden yanaydı. Bu devrede bazı Yunan gazeteleri de yayınlanıyordu. İzmir'de çıkarılan gazeteleri sonra inceliyeceğiz. Hükümet organı olsun veya olmasın, muhalefete rağmen basının kurtuluş hareketini desteklediği söylenebilir. Benzer eğilimler gösteren, padişah etkisindeki İstanbul basını savaştan sonra açıkça millî hükümeti desteklemeye başladı.

Savaştan sonra Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Kuvvetli millî liderler ülkedeki batılılaşma hareketini kuvvetlendirecek olan sosyal reformları gerçekleştirmek istiyorlardı. Bu konuda bazı gazetelerin muhalefeti hoş karşılanmıyordu. 1932 - 1940 arasında daha sert basın kanunları **çıkartılmıştır**[24].

Cumhuriyet devrinde, zamanın iktidar partisi, CHP'nin kültür merkezleri olarak kurduğu Halkevlerinin neşrettiği **Ülkü** dahil bazı dergiler yayınlanmaya başlanmıştır. Bu kültür merkezlerinde kütüphaneler kurulmuştur. Ayrıca, Türk kültürünü diğer kültürlerin, özellikle doğu kültürünün etkisinden kurtarmak için her türlü sosyal faaliyetler, Türk folklor ve dili üzerinde araştırmalar teşvik edilmiştir

Sosyal reformlar yapmak isteyen Atatürk ve hükümet bu konuda muhalefeti hoş görmemiştir. Böylece, bu devrede belli bir tutuma sahip çıkamayan fikir basınının gelişmesi verimsiz olmuştur.

(24) Karpat, K., a.g.e., s. 227.

O sıralarda kurulan ve muhalif tutumu yansıtan iki parti kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Bunlar 1924'te kurulan Terakki Partisi ile 1930'da kurulan Serbest Fırka'dır. Serbest Fırka'nın oldukça taraftarı vardı, bu parti belediye seçimlerini kazanabilmiştir. İzmir'de bazı gazeteler, İstanbul'da da **Yarın** ve **Son Posta** bu partiyi destekliyordu. O sıralarda İzmir, İstanbul'dan sonra ticarî yönden Türkiye'nin ikinci büyük şehriydi. Özellikle, 1945'ten sonra, çok parti döneminde ortam siyasî partilerin, basında baskı gruplarının ve sendikaların gelişmesi için çok elverişli olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir'de ülkedeki sosyal ve ekonomik olaylar günü gününe takibediliyordu, fakat yetersiz haberleşme araçları yüzünden haber elde etmekte güçlük çekiliyordu. Bugün daha gelişmiş olan İzmir gazetelerinin araçları çok daha yeterlidir. Bu konu üzerinde ilerde duracağız.

Cumhuriyetin ilk yıllarında hükümet basını düzenlemek için bazı tedbirler aldı ve 1935'te Ankara'da İzmir temsilcilerinin de katıldığı bir basın konferansı toplandı[25]. Daha sonra basını murakabe amaciyle Basın Birliği kuruldu[26]. Çok parti döneminde basın kanunu yumuşatılmıştır. 1946'da özel bir kuruluş olan Gazeteciler Cemiyeti Basın Birliğinin yerini aldı. Basınla ilgili diğer bir resmî örgüt olarak Basın İlân Kurumunu görüyoruz[27]. Gazetele-

(25) İskit, S., **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, s. 277.
(26) İbid., s. 308.
(27) Karpat, K., a.g.e., s. 278.

rin malî nedenlerle muhtaç olduğu resmî ilânların tahsisini yapan bu kurumun da basın üzerinde kontrolu vardır. Gazetelerin malî nedenlerle resmî ilânlara muhtaç olması bu kurumun yayınla ilgili bazı standartları ortaya koymasına yol açtı. Örneğin, asgarî bir satış miktarına erişilmiş olması, sahip olunan matbaa makinelerinin türü, çalışan personelin nitelikleri gibi.

Demokrat Parti devrinin sonlarına doğru basına karşı çıkan Menderes Hükümetinin aldığı sıkı tedbirler dışında gerek çok parti döneminde, gerek 1960 devriminden sonra basın özgürlüğünün gittikçe arttığını görüyoruz. Basın üzerinde kontrollar yavaş yavaş azalmıştır.

Türkiye'de ilk radyo istasyonu 1927'de İstanbul'da özel bir şirket tarafından kurulmuştur. 1936'da mukavele sona erdiği zaman Ankara'da Devlet Radyosu kurulmuştur. Bugün İzmir de dahil olmak üzere bazı illerin kendi radyo istasyonları vardır. 1964'te radyoyu özerk bir kuruluş haline getiren ve hükümet kontrolunu azaltan liberal görünümlü Radyo - Televizyon Kanunu çıkartılmıştır. Türkiye'deki çeşitli kuruluşların temsilcileri belirli süreler için Yönetim Kurulunda görev alırlar.

İZMİR'DE TÜRK BASINI

İzmir'deki ilk gazete olan **Aydın** resmî bir yayındı. Aydın Valisi Mithat Paşa tarafından 1881'de ilk çıkarılmıştır. Eskiden Aydın'a bağlı olan İzmir daha sonra ayrı bir il haline getirildi. O sıralarda vilâyetlerde salname denilen yıllıklar çıkarılıyordu ve bu salnameler sosyal ve ekonomik olayları kapsıyordu. Bu kaynaklardan çeşitli iller hakkında bilgi edinilebilir. Günümüzde hâlâ değişik isimlerle ve kapsamları birbirinden farklı olan, istatistikî analizleri de ihtiva eden vilâyet yıllıkları çıkarılmaktadır. O sıralardaki Aydın'ın il yıllığına göre İzmir'de azınlıklar ve yabancılar tarafından kurulmuş 161 Rum, 75 Ermeni, bir miktar Yahudi ve 5 okul mevcuttur. Yabancılar tarafından kurulmuş ilk Türk lisesi 1882'de açılmıştır[28].

(28) Somer, Z., **Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir**, I. Cilt, İzmir 1944, s. 4.

(yeni yılın ilk günü anlamındadır) 1884'te Halit Ziya Uşaklıgil ve T. Nevzat tarafından çıkarılmıştır. Zengin bir tüccar ailesine mensup olan H. Z. Uşaklıgil önceleri ticaretle meşgul olmuştur. T. Nevzat da ticaretle meşgul oluyordu, ayrıca İzmir'de avukatlık yapıyordu. Daha sonra İstanbul'da yerleşen Uşaklıgil çağdaş edebî Fransız üslûbunu Türk romanına getirenler arasındadır. Jön Türkler'in etkisinde kalan Tevfik Nevzat İzmir'de maarif müdürü olan arkadaşı Emrullah Efendi ile birlikte Avrupa'ya kaçtı. Avrupa'dan döndükten sonra sosyal ve ekonomik konulara yönelen **Âhenk**'i yayınlamaya başladı. II. Abdülhamid tarafından sürgün edilince intihar etti.

Nevruz'da yayınlanan edebî yazılarda ve şiirlerde Arap ve Fransız edebiyatının etkisi görülüyordu. Ayrıca Recaizade Ekrem, Ahmet Mithat, Muallim Naci gibi İstanbul'daki bazı yazarların naşirler üzerinde etkisi vardı[29]. 1886'da İzmir'de **Hizmet**'i yayınlayan iki yazarın böylece çevreye etki alanı genişlemiştir[30]. Bu ilk özel Türk gazetesinden önce de bir Rum tarafından çıkarılan İzmir gazetesi Türkçe olarak yayınlanmakta idi[31]. Yayınlandığı süre içinde şehirde tanınmış bir gazete haline gelen Hizmet 1897 - 1900 arasında günlük olarak çıkmaya başlamıştır. Daha önce uzun süre haftanın belirli günleri yayın yapmak âdeti vardı. Bugün İzmir gazeteleri artık bu zorunluğa bağlı değildir. O bakımdan Hizmet'in

(29) İbid., s. 4.

(30) İbid., s. 31.

(31) Somar, Z., **Bir Şehrin ve Bir Adamın Hikâyesi: Tevzik Nevzat**, İzmir 1948, s. 1.

çok düzenli çalıştığı ifade edilebilir. Edebî ve entellektüel bir eğilimi olan bu gazetede Uşaklıgil'in bazı romanları ilk defa yayınlanmıştır. Bu gazetede pozitif bilimler, tarım, sağlık bilimi ve hukuk vb. yazılar yer alıyordu. Bazı doktorlar, dinî hukuk eğitimi görmüş ayrıca Fransız hukukunda son gelişmelere vâkıf bir hukukçu olan Mehmet Esat Efendi gazeteye yazı yazıyorlardı. Mehmet Esat Efendi özellikle, o sıralarda gelişmeye başlayan yabancı sermaye ile ilgili kuruluşlar hakkında yazı yazıyordu[32]. Birkaç yıl sonra H. Uşaklıgil İstanbul'a gitti, T. Nevzat da Avrupa'ya kaçtı. Nevzat dönüşünde yeniden **Âhenk**'i yayınlamaya başladı. Bir süre önce vilâyetten bu hususta izin çıkmıştı. Eğitimin gerekliliği ve köy kooperatifleri hakkında görüşlerini ifade eden yazılar yazdı[33]. O sıralarda naşiri Bıçakçızade Hakkı olan **İzmir** gazetesi ticaret üzerinde duruyordu[34]. Bu sıralarda şair Eşref ve Tokadizade Şekip gibi diğer bazı edebiyatçılar da faaldiler. İzmir'de aydın bir genç kuşak oluşmuştu. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânından sonra bu aydın kuşağın bir kısmı parlâmentoya seçildi.

İzmir'deki gelişme şu bakımdan İstanbul'daki entellektüel hareketi andırır: Bir yanda kontrolu elinde tutmak ve genç aydın kuşağı etkilemek isteyen padişah ve etrafındakiler, bir yanda da batının etkisi, genç yazarlara yön vermiştir. Aynı zamanda bu dönemde daha çok liberal eğilimli diyebileceği-

(32) Somar, Z., **İzmir**, s. 31.
(33) Somar, Z., **T. Nevzat**, s. 51; **İzmir**, s. 113.
(34) Somar, Z., **İzmir**, s. 41.

miz, sosyo-ekonomik sorunlarla ilgilenen bir muhalefete ve bu mukalefeti yansıtan yayınlara yer verilmektedir. Bu dönemi genel uyanışın geliştiği bir devre olarak niteliyebiliriz.

1908'den sonra İttihat ve Terakki'nin iktidarda olduğu devrede iktisadî gelişmenin başladığını görüyoruz. Genç aydın kuşağın ortaya koyduğu, sosyal değişme eğilimi halka yeterince inememiştir. Ayrıca kendilerinin yetersiz eğitim olanakları sınırlayıcı bir rol oynamıştır. Ancak kurulu düzene karşı politik hareket olarak bu akım başarılı olmuştur, denebilir. Değişme ihtiyacını; böylece belirlenen bir grupla, halkın sadece sınırlı bir kesimi hissedebilmiştir[35]. Bir başka deyimle halk, basın ve hükümet arasında kurulmuş olan bağ zayıf, yaygın olmayan bir ilişki görünümündeydi.

(35) İlgili şahıslar gazete bürolarında ya da kahvelerde toplanıyorlardı. Bu halka daha fazla inebilen bir genel eğilim gelişmediği sürece eldeki araçlarla ancak sınırlı bir kitleye hitabetme imkânının bulunduğunu gösterir.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İZMİR BASINI

(1908 - 1918)

Bu dönemde, parlâmenter sistem ve meşrutiyet hükümeti kurularak padişahın yetkileri sınırlandırılmıştır. Bir siyasî hürriyet uygulaması dönemi başlamıştır. Özel yatırımlar yoluyla ekonomik kalkınma teşvik ediliyordu. 1915'te endüstriyi teşvik amaciyle bir kanun çıkarıldı. Kurulan işletmelerin %55'i İstanbul'da, %85'i özel teşebbüse aittir. Geriye kalan işletmelerin %45'i ise altı büyük şehirde kurulmuştu[36]. Sınırlı bir ekonomik gelişmenin gerçekleştirildiği bu dönem I. Dünya Savaşının başlamasıyla sona erdi.

Bu dönemi bir yanda ordu bir yanda da bir baskı grubu olarak idarî reformlar yapmak isteyen Jön Türkler arasında bir ittifak devri olarak niteleyebiliriz. Birçok gazete bu arada İzmir gazetele-

(36) Sugar, P. F., **Economic and Political Modernization.** in Japan and Turkey; Ward, R. E. ve Rustow, D. A., a.g.e., s. 160.

ri de bu hareketi destekliyordu. Toplumun mensupları bu hareketin içindeydi. Basın, topluma Jön Türklerin ve taraftarlarının yapmaya çalıştıklarını aksettirmek görevini yüklenmişti. Jön Türkler hükümete girdiler ve basın vasıtasıyla halkla ilişki kurup fikirlerini yansıtarak, değişiklikler yapmaya çalıştılar.

Gazetelere yazı yazanlar ve gazeteciler, zamanla ya millî çapta ya da bulundukları mahalde tanınmış, meşhur kimseler oldular. İzmir'de tanınmış yazarlara örnek olarak Zeynel Besim, Sırrı Sanlı ve Tokadizade Şekip gösterilebilir. İzmirli olup İstanbul gazetelerinde kendilerini kabul ettirenler sonradan Ankara'ya giderek siyasete atıldılar ve tüm memlekette meşhur oldular. Bunlar arasında Yunus Nadi, Hakkı Tarık, Tevfik Rüştü, Hamit Şevket'i sayabiliriz. Gazete yazarları arasında İzmir'den de politikaya atılıp, parlâmentoya girenler oldu: Haydar Rüştü, gibi.

Gazetelerdeki yazar isimlerine bakarsak bunların sayıca kabarık olduğunu ve birçoğunun birden fazla gazeteye yazı verdikleri görülür[37].

Bu dönemde yayınlanan gazeteler şunlardır:

1912'de Haydar Rüştü tarafından yayınlanan, yayın hayatına uzun yıllar devam eden **Anadolu,**

(37) Araştırmamızda İzmir Millî Kütüphanesinden elde edilebilen gazete koleksiyonları incelendi. Bu dönemde gazetelerin çoğu ancak haftanın belirli günlerinde yayınlanıyordu. Bu durumu düşük okuma-yazma oranı kısmen izah etmektedir.

İttihat ve Terakki Partisini tutuyordu. **Duygu Anadolu**'nun akşam postasıydı. Yunan işgali sırasında **Anadolu** Antalya'da yayınlanıyordu. H. Ferit tarafından kurulan **Müsavat** milliyetçi ve millî birlik taraftarıydı.

O devirde Zeynel Besim tarafından yayınlanan **Hizmet** yeni akımın sempatizanıydı. 1909'da Tokadizade Şekip tarafından çıkarılan **İttihat,** İttihat ve Terakki Partisinin organıydı. Daha önce tesis edilen **İzmir** ise bir haber gazetesi olmuştur. Bu arada yayınlanan bir diğer gazete de **Âhenk**'ti. 1908'de Ebuzziya Tevfik tarafından kurulan **Tonguç** ise gelenekçi idi. 1914'te çıkarılan **Köylü** 1919 Yunan işgalini desteklemiştir. Harp kaybedildikten sonra İttihat ve Terakki Partisinin yerini, işgal devletlerini kabullenen Hürriyet ve İtilâf Partisi aldı. Bu arada **Islâhat** gazetesi de işgali destekliyordu. Böylece basının fikrî yönelişinde bir değişiklik meydana gelmiş oldu.

İZMİR'İN İŞGALİ İLE CUMHURİYETİN İLÂNI ARASINDAKİ DÖNEMDE İZMİR BASINI

(1919 - 1923)

İkinci Meşrutiyet döneminde, Jön Türkler eski kültürden tam anlamıyla vazgeçmemekle beraber kültürel ve ekonomik gelişmenin yanısıra batıyı örnek alan bir modernleşme hareketini başlattılar. Bu gelişmeyle eski geleneklerin ne derecede bağdaşacağı ve halkın bunu ne derecede kabulleneceği sorunu ortaya çıktı. Bunu takibeden işgal gelişmeyi durdurdu ve Yunanlılarla Türkler arasındaki çekişme ön plâna çıktı.

Gerek Fransa ile Yunanistan, gerekse bütün Avrupa'yı ilgilendiren Türklerle Yunanistan arasında, bazı ticarî sorunlar ve Yunanlıların İzmir'i ilhak talepleri nedeniyle meydana gelen çekişme, İzmir'in işgaliyle zirve noktasına ulaştı. İşgalden sonra İzmir basını sansüre tabi tutuldu. İzmir halkı, Kurtuluş Savaşıyla ilgili haberleri diğer illerde yayınlanıp gizlice İzmir'e sokulan gazetelerden aldılar. Bu dönem-

de Balıkesir'de Vasıf Çınar, Esat Çınar ve Mustafa Necati yayınladıkları **İzmir'e Doğru** gazetesinde Kuvay-i Milliye ordusuyla işbirliği yaparak bu görevi yerine getirdiler. Fakat bu gazete 20 Haziran 1920'-de 74 sayı çıkarttıktan sonra Yunan ordularının yaklaşması üzerine kapandı. Birbuçuk ay sonra Yunan taraftarı **İrşad** ortaya çıktı[38]. Millî Hükümet de halkı durumdan haberdar etmek gayesiyle Kuvay-i Milliye basınını işgal bölgesine gizlice sokuyordu. Bu başarıya ulaşmak için önemli bir adımdı.

İşgalden sonra İzmir'de aşağıdaki olaylar cereyan etti:

Barış cemiyetinin organı olan **Hukuk-u Beşer**'in naşiri Hasan Tahsin (Osman Nevres), 14 Mayıs 1919'da karaya çıkan işgal ordularına ilk kurşunu attı ve akabinde öldürüldü. Bu İzmir'deki direnişin başlangıcıdır. 14 Mayıs akşamı Anadolu gazetesinin idare binasında bir toplantı yapılarak Redd-i İlhak Cemiyeti kuruldu. Bunu takiben çeşitli yerlerde birçok Redd-i İlhak Cemiyeti kuruldu[39]. Padişahın ve Hükümetin mukavemetine rağmen Anadolu'nun birçok yerinde kurulan bu cemiyetler İstiklâl Savaşına destek oldular.

İşgali takibeden dönemde İzmir basını, İzmir'in kurtuluşuna kadar faaliyetini durdurdu. **Âhenk** ve **Müsavat** adlı gazeteler ise işgal ordularının bildirilerini yayınlayarak yayınlarına devam ettiler. **Islâhat** ve **Köylü** gazeteleri işgal ordularının tarafını tuttu-

(38) Coşar, Sami, **Millî Mücadele Basını**, İstanbul 1964, s. 46.
(39) Coşar, Sami, **op. cit.**, s. 8.

lar. Bu dönemde Rumca yayınlanan çeşitli gazeteler çıktı.

Bunların yanısıra ailesiyle beraber Fransa'dan göç etmiş olan Mişel Kamber ile Sırrı Sanlı tarafından **Le Levant** adlı Fransızca bir gazete çıkartılmaya başlandı. Bu gazete işgale imkân nisbetinde karşı çıkıyordu. İzmir'in kurtuluşu ve Cumhuriyetin ilânı bazı İzmir gazetelerinde görülen bu tutumun değişmesine yol açtı.

CUMHURİYET DEVRİNDE İZMİR BASINI

(1923 - 1969)

İzmir'de Cumhuriyet devri, hükümetin başlattığı sosyal reform ve ekonomik gelişmeyi vilâyet çapında uygulama devridir. 1923'te İzmir'de Türk ekonomisini düzenlemek için Millî İktisat Kongresi toplandı. Bu kongrede özel teşebbüs yatırımlarının teşviki için hukukî tedbirler üzerinde duruldu, fakat 1931'de sermaye birikiminin yetersizliği yüzünden devletçilik politikasına geçildi. Daha önceki devirlerle kıyaslanınca Cumhuriyet dönemi ekonominin daha hızla geliştiği bir devredir. 1947'de, sosyal sınıf kavramına dayanan cemiyet ve birliklerin kurulmasına izin veren değişiklik Cemiyetler Kanununda yapılana kadar, sınıfsız toplum sloganı hâkim görüştü.

Bu arada İzmir basını da Cumhuriyetin ilkelerini benimsemişti. Öte yandan İzmir o sıralarda da şimdi de özel teşebbüsün tarım, sanayi, hizmetler sektöründe gelişme potansiyeline sahip olduğu bir şehirdir. Özellikle toplu pazarlık ve grev hakkı ta-

nıyan kanunların 1964'te çıkartılmasından sonra işçi kuruluşları büyümüş, gelişmiştir. 1952'de İzmir'de Gazeteciler Sendikası kuruldu. İşçi Sigortaları daha önce, 1947'de kurulmuştu. Bu kurumlar İzmir yöresinde önemli olan tarım sektörünün ihtiyaçlarını yeterince kapsayamamaktadır. Genel olarak basında iki ana eğilim ortaya çıkmıştı: Hükümetin desteğiyle hem reformlar yapmayı savunan görüş, hem de özel teşebbüsü teşvik eğilimi. O bakımdan 1930'da Serbest Fırka'nın kuruluşunu ve 1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşunu gazetelerin bir kısmı iyi karşıladı. Bazı gazetelerin tutumlarında ise sapma olmuştur. Örneğin liberal tutumlu bir bir gazete sahibi sonradan sosyalizm taraftarı oldu. Bazı hallerde kişisel sebeplerden ötürü gazeteciler tutumlarını değiştirmeye doğru itiliyordu. Bundan başka o sıralarda iktidardaki partinin muhalif gazetelere daha az resmî ilân vermesi, ya da iktidar partisinin basından daha çok destek görmek için bir kampanya açmış olması mümkündür[40]. Bu durum da ayrıca, gazetecilerin ttuumunda değişmelere bazan muhalif tutumların gelişmesine sebep olmuş olabilir.

Hükümet prensip olarak örgütleşmeyi engellememiştir. II. Meşrutiyet dönemindeki Jön Türklerden daha fazla bu dönemde de özel teşebbüs temsilcileri bir baskı grubu gibi hareket etmişlerdir. Siyasî parti-

(40) Gazeteler bugün düzenlenmiş olan şu standardlara göre resmî ilân alıyor: Gazetenin tirajı, kullanılan araçlar, çalışan personel gibi objektif kıstaslar. Bak: Tütengil, a.g.e., s. 65. Yazar burada Türk Basın-İlân Kurumunun Yönetim Kurulunun 1963'teki raporuna dayanarak bazı veriler ortaya koyuyor.

ler de basını etkiliyorlardı. Ayrıca Türk - Yunan mübadelesinden sonra Türk çiftçi ve iş adamlarının durumu kuvvetlenmişti. Bu gelişmelerin yanında tahmin edileceği gibi gönüllü kuruluşlar kuruldukça da kendi kanaatlerini dile getireceklerdir.

Özellikle II. Dünya Savaşından sonra gazete satış miktarı arttı. Hem teknolojik gelişmeler, hem 1946'da Demokrat Partinin kuruluşu bu artışı etkilemiştir.

Cumhuriyet sonrası İzmir basını aşağıdaki gazetelerin yayını ile belirlenir. II. Meşrutiyet devrinin bazı gazetelerinin yayını devam etmiştir. Örneğin, **Anadolu** CHP'yi tutan bir gazete olarak uzun yıllar yayınlandı. Cumhuriyeti tutan **Hizmet** gazetesini Zeynel Besim yayınladı. 1926'da adı **Yanık Yurt** olarak değiştirilen bu gazete bir sene sonra eski ismi ile yayınına devam etti. Serbest Fırka'yı tutan bu gazetenin tirajı 1930'da parti feshedildiği zaman zirveye ulaşmıştır. Gazetenin naşiri bu sırada Orhan Rahmi oldu ve kısa bir süre sonra gazete kapatıldı. Yerine yayınlanan **Hâdisat** gazetesi de kapandı. **İzmir** gazetesinin yayını devam ediyordu fakat sosyal reformları tutmadığı için bir süre sonra kapandı.

Cumhuriyet devrinde kurulan gazeteler şunlardır: 1924'te 104 nüsha yayınlanan **Ahali** gazetesi Cumhuriyet taraftarıydı. Aynı yılda N. Sadık ve Z. Besim'in yayınladığı **Türk İli** Serbest Fırka'yı tutuyordu. M. Esat ve H. Lütfü tarafından 1923'te yayınlanan **Türk Sesi** tarım sorunlarıyla ilgileniyordu. Sonraları ismi **Halkın Sesi** olarak değiştirilen **Sedayi Hak** 1924'te S. Sanlı tarafından çıkarılmaya

başlandı ve yayını uzun yıllar devam etti. Mahallî ve millî seviyede yazar ve politikacı olarak ün kazanan Tokadizade Şekip, M. Esat Bozkurt, Hamit Şevket İnce ve Refik Şevket gazetenin yazarlarındandı. Serbest Fırka taraftarı olan bu gazete, 1946'da Demokrat Partiyi desteklemeye başladı. İzmir'de satılan İstanbul gazetelerinin rekabeti sonucu ve Demokrat Parti'nin 1959'da resmî ilânları azaltması üzerine gazete tarafsız oldu ve bir müddet sonra da kapandı.

Serbest Cumhuriyet 1930'da F. Muhittin tarafından kuruldu. 1933'te kurulan **Millî Birlik** iki yıl yayınlandı. 1935'te ise tanınmış bir gazeteci olan F. R. Atay'ın yazıları **Akın** gazetesinde yayınlanıyordu. İzmir gazetelerinde gerek o günlerde gerek bugün satış miktarının arttırılması için tanınmış gazeteci ve aydınları yazar olarak davet etme eğilimi vardır. 1950'lerin sonunda Cumhuriyet Halk Partisinin malî yardımı ile yayınlanmaya başlanan **Sabah Postası**'nın naşiri Orhan Rahmi Gökçe idi. Partideki tanınmış politikacıların yazıları gazetede yer almaktaydı. Ancak bir müddet sonra bu gazetenin de kapandığını görüyoruz. Okuyucu kitlesinin sınırlı olması, devletin sosyal, ekonomik politikasındaki gelişmeler, parti içi ve partilerarası ilişkiler, gelişmekte olan orta sınıfın ne oranda destek sağladığı, gazetelerin yayın süresini etkilemektedir.

Ticaret, tirajı 7.300'e çıkan S. S. Türkel'in çıkardığı, günlük bir ticarî gazetedir. Batı'da benzerleri vardır. Diğer günlük gazetelere bu konuda daha fazla havadis ve bilginin eklenmesi yararlı olabilir.

1955'te Demokrat Partinin desteğiyle çıkarılan, sınırlı bir tiraja sahip düzenli bir akşam gazetesi olan **Ege Telgraf** bugün için daha çok aktüel haberlere yer veren bir gazete niteliğindedir. **Ege Ekspres** 1967'de N. Kürşat ve arkadaşlarının yayınladığı daha yüksek tirajlı ve benzer eğilimleri olan bir gazete olarak yayına devam etmekte idi. **Demokrat İzmir** 1947'de E. H. Üstündağ'ın yayınlayıcısı olduğu bir DP gazetesi olarak kuruldu. Bir müddet sonra A. Düvenci gazeteyi devraldı. Fikir yazılarına yer vererek gelişmeyi hedef almış olan bu gazete bugün CHP'yi desteklemektedir ve sosyal demokratik bir eğilimi vardır. 1923'te aslen Selânikli olan Bilgin ailesi tarafından kurulmuş olan **Yeni Asır** bugün İzmir yayın hayatının en eski gazetelerinden biridir. Gazete Selânik'te kapandığı gün İzmir'de yayına başladı. Selânikli göçmenler gazetenin okuyucusu olmuş, yayını desteklemişlerdir. Özünde liberal eğilimli, aktüalite gazetesidir. Bugün modern araçlar kullanan bu gazete ötedenberi İzmir yöresinde yüksek tiraja sahiptir, günümüzde tirajı daha da yükselmiştir.

İzmir'de yörel gazeteler yörel dergilerden daha geniş bir okuyucu kitlesi bulmaktadır. Yabancı dergilerle İstanbul ve Ankara'da yayınlanan dergiler ihtiyacı karşılamaktadır. Bugün İzmir'de resmî yayınlarla üniversitelerin yayınları dışında devamlı yayınlanan dergiler bulmak güçtür.

İktidar partisi CHP ile sıkı ilişkisi olan **Fikirler** uzun süre yayınına devam etti. 1933'te Asım Kültür'ün yayınlamaya başladığı **Kültür**'de reformcu, devletçi, edebî, zaman zaman bilimsel konularda ya-

zılar yer almaktaydı. Naşiri öldükten sonra yayınlanamamıştır. 1940'larda **Aramak** Cahit Tanyol tarafından yayınlanıyordu. İki yıl süre ile yayınlanan bir edebiyat ve fikir dergisiydi. Artık yayınlanmayan bu derginin naşiri halen İstanbul Üniversitesinde profesördür. A. K. Karadayı'nın **Akademya**'sı ve Z. Somar'ın **Anayol**'u edebiyat ve fikir dergisi olarak bir, birbuçuk sene kadar yayınlanmıştır. 1960'tan sonra yayınlanan **Yorum** sadece dokuz sayı yayınlanabilmiştir. 1963'te aylık edebî fikir dergisi **İmbat**'ı görüyoruz. Ayrıca **Ticaret** gazetesinin yayınlayıcısı S. S. Tükel'in çıkardığı bazı magazinler vardır. Örneğin 1938-1939 arasında **Asrın Çocuğu,** 1965'te 7 aylık bir süre çıkarılan **Oto Trafik** ve hâlâ neşredilmekte olan **Fen Dergisi** bu türdendir. Bunlardan başka mizah dergileri de neşredilir. Genel olarak dergi, magazin ve İzmir'de çok sayıda görülen küçük tirajlı gazeteler yayınlarına devam edebilmek için resmî ve gayriresmî kuruluşlardan malî yardım talep ederler. Birçoğunun yayını düzensizdir. İsimleri telefon rehberinde bulunmakla beraber çoğu gazete bâyilerinde satılmaz. Bir kısmı doğrudan abonelere gönderilmektedir.

Yukarıdakilere ilâve olarak, düzenli olarak çıkan toplumsal gelişmeyle ilgili resmî yayınlar ve Ticaret ve Sanayi Odalarının büntenleri vardır.

Buraya kadar kitle haberleşme araçları üzerinde durduk. Burada ilâve bilgi olarak basın ve yayınevleri üzerinde kısaca durmak faydalı olacaktır. Bu husus bir gelişme kriteri olarak kültür ve eğitimin yaygınlaşması hakkında fikir verecektir. Basımevleri ve dergi, kitap satışları, halk kütüpha-

neleri, tiyatro ve konser gibi kültürel faaliyetlerle ilgili diğer gelişmeler şu şekilde belirlenebilir: İzmir'de değişik kapasitede ve farklı araçlara sahip basımevleri vardır. Birçoğu talebe göre ders kitabı ve dergiler yayınlamaktadır. Resmî ve özel sektörden sipariş alınır. Ege Üniversitesi Matbaası, Karınca Matbaası ve Ticaret Matbaası gibi tanınmış matbaalar kitap ve özellikle ders kitabı, diğer matbaalar kitap, dergi ve ticarî bültenler basmaktadırlar. Büyük gazetelerin daha iyi basım araçları vardır. 1944'te İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi ve daha sonra Ege Üniversitesi kurulduktan sonra İzmir ileri seviyede kitap ve ders kitaplarının talebi artmıştır. Şimdi bu talebin bir kısmı yörel seviyede karşılanabilmektedir. Birçok Türk üniversitesinde ders kitapları ve ders notlarının yayınlanması geleneği vardır; bu durum yeni talep yaratılmasına sebep olmaktadır.

İzmir'de birçok küçük kitapçı dükkânı vardır. Büyük kitap satıcıları arasında Kovan sosyal konularda kitap satışının kışın yazdan daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Kışın bu konuda günde 25 kitap satılırken yazın bu rakam günde 6-7 kitaba düşmektedir. 1959'da kurulan Haşet kışın roman satışının, yazın ise turizm rehberi ve tarihî kitap satışının fazla olduğunu belirtmektedir. Çoğu yabancı dergi olmak üzere 120 abonesi vardır. Günlük satış ortalaması 10 kitap, 20 dergi ve yabancı gazeteler de dahil olmak üzere 20-25 gazetedir. Daha önce bir yayınevi işletmekte olan kitapçı Chauveé özellikle yabancılar için Fransızca kitaplar ithal etmekte idi. Önceleri Fransızların ve azınlıkların kendi ktapçıları, kendi basımevleri vardı. Fransız Yahu-

disi bir kitapçı olan Abajolie bugün başka bir alanda ticaretle meşguldür. 1937'de Chauveée'nin yanında çalışan Depas 1945'te kendi kitapçı dükkânını açtı. Şimdi roman, dergi ve moda mecmuaları satışı yaptığını bildirmektedir. Bir günde 20-25 dergi satmaktadır. Aşağı yukarı 200 mecmua abonesi vardır, ki bunların büyük bir kısmı yabancı dergilerdir. İzmir çapında bir şehir için yukarıdaki rakamlar fazla sayılmaz. Anket sonuçları açıklanırken İzmir'de hangi dergilerin yaygın olarak okunduğu üzerinde durulacaktır. İstanbul ve Ankara'da basılan her çeşit kitap İzmir'de çok sayıdaki küçük kitapçılarda bulunur[41]. Bundan başka kültürel faaliyetler arasında Devlet Tiyatrosu, çeşitli sinema ve tiyatrolar sayıla-

(41) Mahallî ekonomik meselelerle ilgili kitapların yayını artmaktadır. **Türkiye Bibliyografyası**'ndan çıkartılan aşağıdaki tasnif, ekonomik, ticarî, malî ve tarımsal konulardaki yayınların artışı hakkında bir fikir vermektedir.

	İzmir şehrinde	Bölgede
1928 - 1940		
Ekonomik, Politik ve Malî eserler	71	21
Ticaret, Ulaştırma ve Haberleşme ile ilgili eserler	10	—
Tarım, Hayvancılık ve Veterinerlik ile ilgili eserler	32	24
1940 - 1966		
Ekonomik, Politik ve Malî eserler	155	3
Ticaret, Ulaştırma ve Haberleşme ile ilgili eserler	154	2
Tarım, Hayvancılık ve Veterinerlik ile ilgili eserler	221	8

bilir. Bazı hallerde konsolosluklar ve Atatürk Kütüphanesi konserler düzenlemektedir. Belli bir mevsimde daha çok ticarî amaçlarla kullanılan İzmir Fuarına ilâveten İzmir'de bir kültür sitesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Resmî kütüphaneler de kültürel faaliyetlerin kapsamı içerisindedir. C.H.P. devrinde faaliyette bulunan Halkevlerindeki kütüphane en zengin kütüphanelerden biri idi. Halen İzmir Millî Kütüphanesinde eski yayınlardan derlenmiş zengin bir koleksiyon mevcuttur. Son çıkan yayınların birer nüshası da bu konu hakkındaki kanun hükümlerine uyularak bu kütüphaneye gönderilmektedir. Atatürk Kütüphanesinde diğer yayınların yanısıra zengin bir Atatürk kitapları koleksiyonu mevcuttur. Bundan başka İzmir'de Karşıyaka ve Fuar kütüphaneleri vardır. Bütün bu kütüphanelerde ödünç alınan kitapların ve bunların okuyucularının yıllık istatistikleri tutulmaktadır.

Halk, kütüphanelere ilgi duymaktadır. Şehirde özel olarak kurulmuş yegâne kütüphane olan İzmir Millî Kütüphanesi yakın bölgeler için seyyar kütüphane servisi ihdas etmiştir.

Okumanın yanısıra, İzmir'le ilgili yayınlar evvelce Halkevleri'nin yayınları ve Eski Eserler Cemiyeti'nin çalışmaları yolu ile destek görmekteydi. Halen, İzmir'de yüksek öğrenim kuruluşlarının ve üniversitelerin genel ilgiyi çekecek bilgi ve haberleri kapsayan kitap ve makaleler yayınlamak şeklinde ek görevleri yüklenmeleri gerekmektedir. Bir gelişme kriteri olarak eğitimin ve halk eğitiminin yaygınlaşması böylece gerçekleşecektir.

KESİM II

KANTİTATİF TAHLİLLER

A. İzmir'de Üç Büyük Gazetenin Muhteva Analizi

Sosyal çevredeki değişikliklere bağlı olarak İzmir basınında başlayan gelişme, gelişen burjuvazi ile işbirliği yapan aydınların etkileyici rolünü belirlemektedir. Ayrıca da, zaman zaman basında ortaya atılan fikirleri, hükümetin ve temsilcilerinin kanalize etmekteki rolünü göstermektedir. İzmir'deki Türk basını böylece azınlık basınının yerini almış oldu. Son zamanlarda, özellikle 1960 devriminden sonraki dönemde, sol ve sosyal demokrat eğilimler İzmir'de de görüldü. Sendikalar güçlendi ve siyasî partilerde gelişmeler oldu. Sosyal demokratik gelişmelerin halka ne dereceye kadar ineceğini zaman gösterecektir. Gelişen ülkelerde şehirlerde olduğu gibi kültür adacıklarının ortaya çıkması halinde basın, aradaki boşluğu doldurucu yönde çalışabilir. Ancak okur-yazarlık oranının düşük olması, buna önemli bir engel teşkil etmektedir[42]. Bu durum, resimli ve

(42) Bütün İzmir bölgesinin 1940 yılındaki toplam nüfusu yalnızca 640.107 idi. Bu rakam, 1960 sayımında 1.603.409, 1965 sayımında ise 1.234.667 oldu. Bölgede okur-yazarlık oranı yüzde 69'dur. Oysa bu rakam bütün Türkiye için ortalama yüzde 51'dir.

eğlenceli haberlere önem verilmesine yol açmış olabilir. Bu arada biz, bu çerçeve içinde ne tip yazıların, haberlerin, halkın daha çok ilgisini çektiğini de araştırmak istedik. Bu düşünceyle anket ve İzmir gazetelerinde bir muhteva analizi yapıldı. Mahallî basının yanısıra, İzmir halkı millî basın niteliğinde olan İstanbul basınını da takibeder. Buna karşılık mahallî basın da, İstanbul basını kadar takibedildiği için mahallî basın üzerinde yapılacak bir muhteva analizi eğilimlerin tesbiti için anlamlı bir gösterge olabilmektedir.

Bununla beraber, okuma-yazma oranının düşük oluşu, aydın gruplarının ortaya çıkışı, tahsil ve gelir seviyesindeki farklılıklar ve ülkelerin her yanında okunan millî nitelikteki gazetelerin yüksek tirajları göz önüne alınırsa, mahallî basının yavaş gelişeceği düşünülebilir. Çalışmalarda mahallî basında muhtevanın özellikleri üzerinde durulmuştur.

Üç Büyük İzmir Gazetesinin Muhteva Analizi:

Muhteva analizi için üç büyük İzmir gazetesi, **Demokrat İzmir, Yeni Asır** ve **Ege Ekspres** seçilmiştir. Araştırmada çalışmanın tamamlandığı 1970'ten önce ve 1960 ihtilâlinin öncesini ve sonrasını içine alan bir devre ele alınmak istenmiş ve 1953, 1960 ve 1965 yılları üzerinde durulmuştur. Bu yıllarda çıkan adı geçen gazetelerde çeşitli yazı türlerine ve haberlere ayrılant yer her türlü ilânlar çıkarıldıktan sonra kapladıkları sütun ve santimetre olarak ölçülmüştür[43].

(43) Albig, W., **Modern Public Opinion**, McGraw Hill, New York 1956, s. 374.

Her üç gazetede bir ile on arasında rastgele bir sayıdan başlayarak bundan sonra gelen her onuncu nüsha sırayla alınarak, her yıl için otuzar nüsha seçilmiştir. Her kategori için ayrılan ortalama yer, hem satır sayısı hem de satırda santimetre olarak uzunluğu itibarile ölçülmüştür. Seçilen yılların noksansız nüshaları, üç gazete içinde elde edilmiştir[44].

(44) Biz bu araştırmada mahallî gazeteleri inceledik. Gazeteler dışında Anadolu'da çıkan mahallî dergilerin ancak birkaç tanesi devamlı çıktığı ya da tirajı düşük olduğu halde gene de Türk basınında sayı olarak önemli bir yer tutar. Millî Eğitim Bakanlığı Basma ve Yazma Eserler Derleme Müdürlüğünün yayınladığı istatistiklerden alınan aşağıdaki rakamlar bu durumu açıkça belirtmektedir.

1965'te Çıkan Dergiler

İstanbul'da Yayınlanan	Diğer Şehirlerde Yayınlanan	
638	Ankara	295
	İzmir	75
	Balıkesir	34
	Eskişehir	30
	Adana	28
	Konya	23
	Samsun	23
	Zonguldak	22
	Bursa	20
	Gaziantep	19
	Sakarya	19
	Edirne	17
	İçel	17
	Isparta	16
	Kayseri	16
	Kocaeli	16
	Afyon	16
Türkiye'de çıkan bütün dergilerin toplamı:		1658

Tasnif kategorileri, Albig'in atıf yaptığı Mott'un araştırmasındaki sınıflandırmanın bizim incelememizin özelliklerine göre değiştirilmiş şeklidir. Tasnif kategorilerimiz şöyledir:

(a) Bütün dış haberler (Dış politika ile ilgili makaleler; adaptasyon ve tercümeler; politik, ekonomik ve aktüel dış haberler; aktüel dış haberler; spor, moda ve sanat haberleri).

(b) Bölge dışında yurt çapında millî ve politikayla ilgili haber ve makaleler[45].

(c) Bölge dışında, yurtta cereyan eden olaylar ve spor haberleri.

(d) Bölge dışı, yurtta cereyan eden tarımsal, ekonomik, endüstriyel, malî ve ticarî olaylarla ilgili haber ve makaleler.

(e) Bölge dışı, yurtta sinema, resim, müzik, moda ve tiyatro ile ilgili yazılar ve haberler.

(f) Bölgesel politik haber ve yazılar.

1964'te Türkiye'de yayınlanan dergi sayısı 1739'a yükselmiştir (Tütengil, C. O., **Diyarbakır Basını ve Bölge Gazeteciliğimiz**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü, 1966, s. 51).

(45) Burada ele alınan Ege bölgesinin en büyük şehri ve hem ticaret ve endüstri hem tarımsal ürünlerin ihraç merkezi olan İzmir'dir. Bölge İzmir'den başka, Aydın, Manisa, Muğla, Balıkesir şehirlerini de kapsamaktadır. Biz burada, gazeteler bölge çapında satıldığı ve gazetelerdeki yazılar tüm bölgeye ait olayları kapsadığı için sadece şehir değil bölge üzerinde durmayı uygun bulduk.

(g) Bölgeye ait tarımsal, ekonomik, malî, ticarî haber ve yazılar.

(h) Bölgesel sinema, resim, müzik, moda ve tiyatro ile ilgili haber ve yazılar.

(i) Bütün fotoğraf ve karikatörler.

(j) Bütün roman, hikâye, resimli tefrika, röportaj ve sağlık haberleri.

(k) Çeşitli bölgesel haberler ve yazılar (Ahlak, fen, sinema ve bölgesel sporla ilgili yazı, bilmece ve radyo programları).

Sonuçlar

Tablo 1

Üç Gazetede Çeşitli Yazı Türlerine Ayrılan Yer

Yazı türü	1953 Ortalama satır (cm.)	1953 (%)	1960 Ortalama satır (cm.)	1960 (%)	1965 Ortalama satır (cm.)	1965 (%)
a.	411.13	17.34	193.66	8.31	157.62	5.92
b.	155.96	6.58	408.78	17.55	360.94	13.55
c.	182.16	7.68	262.96	11.29	224.84	8.44
d.	65.63	2.77	51.41	2.21	46.07	1.73
e.	41.56	1.75	16.69	0.72	29.03	1.09
f.	43.86	1.85	36.23	1.56	45.14	1.69
g.	69.66	2.94	61.39	2.64	78.74	2.95
h.	9.04	0.39	8.68	0.37	28.32	1.08
i.	414.56	16.56	406.31	17.44	438.80	16.44
j.	392.70	16.56	347.26	14.91	476.12	17.87
k.	583.86	24.64	535.73	23.00	778.34	29.21
Toplam	2370.70	99.99	2329.11	100.00	2664.46	100.00

Tablo 2
Her Gazetede Çeşitli Yazı Türlerine Ayrılan Yer

YENİ ASIR

Yazı türü	1953 Ortalama satır (cm.)	1953 (%)	1960 Ortalama satır (cm.)	1960 (%)	1965 Ortalama satır (cm.)	1965 (%)
a.	367.7	13.85	183.1	7.08	150.3	5.15
b.	238.8	8.99	419.1	17.87	377.9	12.95
c.	127.7	4.81	248.7	10.60	197.9	6.78
d.	51.4	1.94	44.3	1.89	71.9	2.46
e.	23.4	0.88	6.3	0.27	9.8	0.34
f.	56.6	2.13	20.8	0.89	52.7	1.81
g.	99.4	3.74	61.1	2.61	121.8	4.17
h.	9.5	0.36	9.5	0.40	39.9	1.37
i.	527.5	19.86	400.7	17.08	446.8	15.31
j.	424.2	15.97	353.9	15.09	486.8	16.59
k.	729.4	27.47	598.2	25.50	961.8	32.97
Toplam	2655.6	100.00	2345.7	100.00	2917.6	100.00

DEMOKRAT İZMİR

Yazı türü	1953 Ortalama satır (cm.)	1953 (%)	1960 Ortalama satır (cm.)	1960 (%)	1965 Ortalama satır (cm.)	1965 (%)
a.	415.2	18.20	95.1	5.64	172.1	7.12
b.	134.6	5.90	479.3	28.48	361.8	14.97
c.	197.6	8.66	233.5	13.87	236.4	9.78
d.	81.3	3.56	53.8	3.20	30.3	1.26
e.	25.2	1.10	14.7	1.87	62.6	2.59
f.	41.8	1.83	73.7	4.38	53.0	2.19
g.	78.6	3.45	69.6	4.14	58.9	2.44
h.	10.9	0.48	11.4	0.68	15.8	0.65
i.	401.2	17.58	176.2	10.47	441.1	18.23
j.	430.9	18.89	108.3	6.44	448.0	18.54
k.	464.2	20.35	367.3	21.83	536.8	22.71
Toplam	2281.5	100.00	1682.9	100.00	2416.8	100.00

EGE EKSPRES (Ege)

Yazı türü	1953 Ortalama satır (cm.)	1953 (%)	1960 Ortalama satır (cm.)	1960 (%)	1965 Ortalama satır (cm.)	1965 (%)
a.	450.5	20.72	302.77	10.23	150.47	5.66
b.	94.5	4.34	327.96	11.08	343.10	12.90
c.	221.2	10.17	306.67	10.36	240.20	9.03
d.	64.2	2.95	56.13	1.90	36.03	1.55
e.	76.1	3.50	29.07	1.90	14.70	0.55
f.	33.2	1.53	14.20	0.48	29.70	1.12
g.	31.0	1.42	53.47	1.81	55.53	2.09
h.	8.4	0.39	5.13	0.17	30.77	1.16
i.	355.0	14.84	642.03	21.73	428.50	16.11
j.	323.0	14.84	579.60	19.59	493.57	18.56
k.	558.0	25.65	641.70	21.69	836.43	31.46
Toplam	2175.1	100.00	2958.73	99.99	2659.00	100.00

Üzerinde araştırma yapılan 3 gazetede dış olaylara ilişkin (a) kategorisine giren haber ve makalelerin oranının 1953'te %17.55'ten, 1960'ta %8.31'e, 1965'te ise %5.92'ye düştüğü görülmektedir[46]. Özellikle 1960 devriminden sonra memleket meselelerine olan ilginin o devrede artması, yukarıda bahsedilen düşüşe kısmen yol açmış olabilir. Bundan başka o günden bugüne gerek ulaşım gerekse haberleşme alanında, yüksek tirajlı gazetelerin yararlandığı teknik ve araçlarla, önemli gelişmeler olması bu gazetelere daha geniş bir haber toplama ve haberler arasında dilediklerini seçebilme olanağını

(46) Bu hesaplamalar ikişer talebeden müteşekkil üç grup tarafından, yukarıda belirtilen yılların bütün sayılarından seçilerek yapıldı. Gazete koleksiyonları için Millî Kütüphane arşivinden yararlanıldı.

sağlamış olabilir. Bu durum eskiden çoğu kez ancak basılı olarak elde edilen dış haberler ve makalelere olan bağlılığın azalmasına yol açmış olabilir. Bu azalış her üç gazetede de görülmektedir. Buna karşılık, bugün İzmir gazeteleri daha ziyade havadis ve vakit geçirtme, oyalama amacı gütmektedir. Bu bakımdan, günümüzde fikir gazetelerinin gösterdiği gelişmeye paralel olarak bu gazetelerde de çeşitli dış haber ve bunlara ilişkin yorumlara yer verilmesinin gerektiği savunulabilir. Örneğin, **Demokrat İzmir** gazetesi bu yönden bir eğilim göstermektedir. Üstelik, bugün İzmir bir sanayi ve ticaret şehri durumundadır, bu da gazetelerdeki dış ekonomik olayların takibedilmesi ihtiyacını dile getirmektedir. Burada bir çelişki olduğu söylenebilir. Halkın büyük çoğunluğu, dış olaylara karşı ciddî ilgi duymamakta, gazete tirajları yükseldiği ölçüde oyalayıcı tip gazete şekline doğru bir yöneliş göze çarpmaktadır.

1967 yılında İstanbul gazetelerinden **Cumhuriyet, Milliyet** ve Ankara'da **Ulus** dış haberleri ve makaleleri yansıtma eğilimi içindedir. İstanbul gazetelerinin İzmir'de geniş bir okuyucu kitlesi vardır. Hattâ İstanbul gazetelerinin birkaçı ayrıca İzmir'de basılmaktadır. Ancak bunlar o çevreye ait sosyal ve ekonomik olayları gereğince yansıtamadıklarından, ciddî bir mahallî basının gelişmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Malî ve ticarî konularda mahallî süreli yayınlar, bültenler ve sınırlı bir okuyucu kitlesi olan bir ticaret gazetesi mevcuttur. Yine de mahallî gazetelerde millî ve yabancı sosyal, ekonomik olaylara ciddî bir ilginin gösterilmesi gereği ortadadır. Muhteva analizi, haber ve makale çeşitlerine gazetede ayrılan yer

açısından yapılmıştır. O bakımdan burada dış olay ve makalelere yer ayrılması ihtiyacına kendi verilerimiz çerçevesinde değindik.

İkinci kategoride (b), yani bölgesel nitelikte olmayan memleketle ilgili siyasî haber ve makaleler oranında, 1960 devrimi sıralarında, en başta **Demokrat İzmir** ve onu takiben **Yeni Asır** ve **Ege Ekspres** gazetelerinde bir artış görülmektedir. Bu üç gazetede, bu konuya ayrılan yerlerin oranı ortalama %6.58'den %17.55'e yükselmiştir. Sadece **Demokrat İzmir**'deki artış %5.90'dan %28.48'e çıkmıştır. **Demokrat İzmir** önceleri Demokrat Parti tarafından çıkartıldı ve daha sonra C.H.P. tarafından desteklendi. Gazete bir ölçüde ciddî haber ve makalelerin yayınlanması eğilimindedir. Bu bakımdan C.H.P.'nin, zaman zaman tenkit edilmesine rağmen aydınların ve bürokratların desteğini kazanmak yolundaki çabasını da belirtmek gerekir. Öte yandan, **Yeni Asır** daha çok haber üzerinde duran, oyalayıcı nitelikte bir aktüalite gazetesidir. **Ege Ekspres** de bir aktüalite gazetesidir. Her ikisi de Adalet Partisini destekler. Her üç gazetede de 1965'te, muhtemelen devrimin yol açtığı atmosferin yavaş yavaş ortadan kalkması sonucu, 2. kategorinin önemini kaybetmekte olduğunu görüyoruz.

Öte yandan, devrim sırasında, üç gazetede de yayınlanan yazıların oranında hafif bir azalış göze çarpıyor. Bunun nedeni gazete kâğıdının stoklarında bir azalmanın beklenmesi gibi faktörler olabilir. Genel olarak, 1960'ın devriminin sosyal ve ekonomik etkilerinin yaygınlığına rağmen, incelenen ortamda

uzun süreli bir değişime yol açmamıştır denebilir. İncelememizde bu etkiler ortaya çıktığı kadar tersine, düzensiz olarak belirmekte sonra azalmaktadır.

Üçüncü kategoride (c), yani bölge dışı olup, sporu da kapsayan memleket olaylarına ilişkin haber ve makalelerde, elde edilen neticeler ikinci kategorideki eğilimi destekler niteliktedir. Her ikisi de aynı yöndedir. Bu kategoride kapsanan yer itibariyle üç gazetenin ortalama oranı 1953 de % 7.68, 1960 da % 11.29 ve 1965 de % 8.44 dür. İzmir'de spora büyük ilgi gösterildiğinden, gazetelerin satışı arttırmak amacıyla spor haberlerine geniş bir yer ayırmaya gayret gösterdiği nazarı itibara alınırsa, 1965 de spor haberlerindeki azalmanın, kendi başına ele alındığında diğer konulardan da az olduğu sonucuna varılabilir. Yani, memleket olaylarına ilişkin haber ve makalelerde azalış daha fazla olmuştur denebilir.

Dördüncü kategoride (d), yani, millî, tarımsal, ekonomik, endüstriyel ve malî konulardaki bölge dışı haber ve makalelerin oranının 1953, 1960, 1965 yıllarında yeterli sayılamıyacağı ve 1960 devriminin bu konuda herhangi bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bu konulara ayrılan yerin yıllık ortalaması % 2 ile % 3 arasındadır. Sadece **Demokrat İzmir**'de 1953 de bu oran % 3.56'dır. Daha sonra bu oran bu gazetede 1960 da %3.20'ye, 1965 de ise % 1.26'ya kadar düşmüştür. Halkın aydınlatılması bakımından mahalli gazetelerde bu konulara daha çok yer verilmesi gerektiği açıktır. Öte yandan, bu alanda yayınlanan kitap ve broşürlerin sayısında bir artış olmuştur. Sonuç

olarak, bütün olarak mahalli yayınlar göz önüne alındığında, durumda bir gelişme görülmektedir.

Beşinci kategoride (e), bölge dışı, sinema, resim, müzik, moda ve tiyatro ile ilgili haber ve makalelere incelenen dönem içinde fazla bir yer ayrılmadığı görülmektedir. Açıkça, kültürel konular mahalli gazeteler için fazla önemli olmamaktadır. Yıllık ortalama olarak, bu konulara ayrılan yer % 2 den de düşüktür.

Altıncı kategoride (f), bölgesel siyasî haber ve makalelere gazetelerde ayrılan yer bakımından bir artış olmamıştır. Sadece **Demokrat İzmir**'de 1953 de 1953 de % 1.83 olan bu oran, 1960 da % 4.38'e yükselmiş, fakat 1965 de tekrar % 2.19'a düşmüştür. Diğer iki gazetede 1960 da belirli bir yükselme olmamıştır. Gazetelerde oran olarak bu konulara oldukça az yer verilmektedir. Her üç gazetede de daha ziyade memleket çapında siyasî olaylara yer verilmekte ve bu konuda oranların 1953 de % 6.58 den, 1965 de % 13.55'e yükseldiği görülmektedir. Bölgesel ve mahalli olayların fazla ilgi uyandırmadığı anlaşılmaktadır. Uzun süreden beri bu bölgeden pek çok politikacı çıktığından, bu husus dikkati çeker niteliktedir. Yukarıda sözü edilen bu eğilim, bir bakıma memlekette siyasî olayların mahalli siyasî olaylara hakimiyetini göstermekte, Türkiye'deki merkezi idare sistemi uygulamasının bir göstergesi olmaktadır.

Yedinci kategoride (g), bölgesel tarım, ekonomi, endüstri, malî ve ticarî olaylara ilişkin haber ve makalelere ayrılan yerler memleket çapında aynı ko-

nulara ayrılan yere kıyasla daha fazla olmakla beraber yine de yeterli olmaktan uzaktır. 1953'le 1965 yılları arasında bu konuya ayrılan yer her üç gazetede % 2.94 ile % 2.95 arasında değişmektedir. Bu oran en yüksek olarak **Yeni Asır**'da 1965 de % 4.17 olarak görülmektedir. **Demokrat İzmir**'de ise 1953 yılında % 3.45 olan bu oranın 1960 da % 4.14'e yükseldiği görülmektedir. Bu konuyu gazetelerde ayrılan yer bakımından aynı yönde bir artışın bölge yararına olacağı kanaatindeyiz. Hemen bir tiraj artışına yol açacağı söylenmese de, konuda gerek haber alma gerek makale yazma yönünden kabiliyetli elemanların yetişmesinin bölge yararına olacağı kanısındayız.

Sekizinci kategoride (h), bölgesel sinema, resim, müzik, moda ve tiyatro konularına sınırlı bir yer ayırılmaktadır. Harpler, yer sarsıntıları, yangınlar, Yunanistan ve Türkiye arasındaki nüfus mübadelesi gibi olaylar geçmişte bu bölgedeki kültürel faaliyetleri engelliyen faktörler olmuştur. Ancak, geniş Ege bölgesinin başlıca merkezi oluşu nedeniyle İzmir'de bu tip faaliyetlerin olması gerekmektedir. Son yıllarda şehrin aynı zamanda bir kültür merkezi olması için çabalar harcanmaktadır. Şu hususun belirtilmesi gerekir; bu kategoride mahalli haber ve makalelere ayrılan yer, paralel kategoride, yani memleket çapında haber ve makalelere ayrılan yerle aşağı yukarı aynı oranda, yani % 2 den az olmakta ve bu da bizce incelediğimiz mahalli gazeteler bu konuya gereken önemi vermediklerinden ileri gelmektedir. Kültürel faaliyetleri arttırma çabalarının başarıya ulaşabilmesi

için gazetelerin de bu alanda gereken çabayı göstermeleri gerekmektedir. Böylece, incelediğimiz gazetelerde fikir yazılarına olduğu kadar edebî makalelere yer verme zorunluluğuna değinmiş oluyoruz. Buna karşılık çeşitli haberleri kapsayan (k) kategorisinde ele alınan bilimsel haber ve makaleler bu kategori kapsamına alınmış olsaydı, gazetelerde bu kategoriye ayrılan yerde bir yükselme olacağı ifade edilebilir.

Dokuzuncu kategoride (i), fotoğraf ve karikatürlerin satır ve santimetre olarak kapladığı yer, yıllık ortalama olarak, incelenen bütün gazetelerde aşağı yukarı % 15 ile 20 arasındadır ve, oldukça yüksektir. Gerçekte, şimdiye kadar incelenen tüm kategorilerden daha yüksektir. Karikatürlerin entellektüel bir yönü vardır. Gazetelerde fotoğraflara ayrılan yerin ise o ülkedeki okur yazarlık seviyesi ile ilgili olduğu ileri sürülebilir[47].

---

(47) Yirmi bir yıl önce yapılan bir araştırmada gazetede fotoğrafların kapladığı yer bakımından, Hürriyet gazetesinin birinci sırayı işgal ettiği görülmüştür. Okur yazarlık oranı oldukça düşük olduğu için gazete sahipleri bu yolla gazetenin tirajının artacağını hesaplamış olabilir. J. Kayser tarafından 1951'de 17 çeşitli ülkede yüksek tirajlı gazetede yapılan bir UNESCO araştırmasının sonuçları bir haftalık bir süre içinde tahlil edilmiş ve karşılaştırma için Türkiye'den Hürriyet gazetesi seçilmiştir. Bulgular aşağıdadır:

Gazete	Konu	Kapladığı yerin oranı
17 Gazetede	Fen, Kültür	% 2 - % 19
Hürriyet'de	Fen, Kültür	% 5
17 Gazetede	Ekonomi, Maliye Sosyal Konular	% 1 - % 32

Fotoğrafların tirajı arttırıcı bir etkisi olduğuna inanılır. Üstelik bazı haber ve bilgiler halka fotoğraflar yoluyla da iletilebilir. İleri ülkelerde benzer kapsamlı oyalayıcı nitelikte gazeteler yayınlanmaktadır. Ancak bu durumun Türkiye'de daha ziyade okuma yazma oranının düşüklüğüne bağlanabileceği söylenebilir.

Onuncu kategoride (j), roman, resimli tefrika, hikâye, röportaj ve sağlık konularında haber ve makalelere ayrılan yer genellikle % 15 ile % 20 arasında olmak üzere oldukça yüksektir ve bu oranın da kısmen gazetelerin oyalayıcı, vakit geçirtici rolünün bir göstergesi olduğu ifade edilebilir. Sadece **Demokrat İzmir**'de bu kategoriye sütun ve santimetre olarak ayrılan yer 1953 de % 18.89 dan 1960 da % 6.44'e düşmüştür. Bunun nedeni, 1960'ın politikanın, sos-

Hürriyet'de	Ekonomi, Maliye Sosyal Konular	% 1
Hürriyet'de	Fotoğraflar	% 18 (Diğer gazeteler arasında 1 inci)
Hürriyet'de	1. Sayfada Fotoğraflar	Diğer gazeteler arasında 2 nci (1. sayfanın % 49'u).
Hürriyet'de	Kore Haberleri	İncelenen gazeteler arasında birinci
Hürriyet'de	Dış Haberler	İncelenen gazeteler arasında 4 üncü

Kaynak: Tütengil, C.O. **Diyarbakır Basını ve Bölge Gazeteciliğimiz,** Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1966, s: 34.

yal ve ekonomik sorunların büyük önem taşıdığı bir yıl oluşunda aranılabilir.

Onbirinci kategoride (k), çeşitli bölgesel haber ve makaleler (ahlâkî (din dahil), bilimsel haber ve makaleler, radyo programları, bulmacalar, oynayan filimler ve bölgesel spor haberleri) sütun ve santimetre olarak en fazla yer kaplamaktadır. İncelenen her üç yılda her üç gazetede ortalama oranlar % 23 ile % 29.21 arasında değişmektedir. Bu oran **Demokrat İzmir**'de 1960 da % 20.35'e düşmüş, **Yeni Asır**'da 1965 de % 32.97'e yükselmiştir. Bu durum gazetelerin daha ziyade spor ve eğlence haberleri üzerinde duruşunun bir belirtisidir. Bu yüksek rakkamı açıklamak için birkaç izah üzerinde durabiliriz.

İlk olarak, yukarıda belirtildiği gibi, bilimsel haber ve makaleler başka bir kategori içerisinde incelenebilirdi. Bu da, (k) kategorisindeki yüksek oranı bir miktar düşürürdü.

İkinci olarak, sinema ve tiyatro programları, gazetelerin bunlar için özel bir yer vermeleri ve karşılığında herhangi bir ilân bedeli talep etmemeleri nedeniyle, bu kategori kapsamına alınmıştır. Bu haberlerin ücret karşılığı ilân şeklinde yayınlanması halinde, gazetelerde ayrıca yer alırlar. İlânlar, kapsam dışında tutulmuştur.

Nihayet, bölgesel spor haberleri bu kategoride toplanmıştır. Bu tek başına en geniş yer verilmeye yol açabilecek bir unsurdur. Bölgesel spor haberleri çeşitli bölgesel haber ve makaleler katagorisinde önemli bir yer kaplar. Spora olan ilgi dolayısıyla, spor haberlerine daha fazla yer verdikçe tirajın ar-

tacağına inanılır. İncelediğimiz gazetelerde spor ve eğlence konuları bir bakıma rekabet halindedir. Ayrıca, bilimsel ve sağlıkla ilgili haber ve makalelerin eğlence kategorilerinden farklı bir kategoride tasnif edileceğini ifade etmek mümkündür. Sonuç olarak ilerideki çalışmalarda çeşitli eğlence kategorileri için tahsis edilmiş yerlerin böylelikle azalacağı belirtilebilir.

Orta sınıf mensubu olarak ve mevcut burjavazi ile işbirliği yaparak aydınların, basının gelişmesinde rol oynadığı bu arada devletin sosyal reformlar politikasını benimsetme yönünde de rol oynadığını bir görüş, çerçeve olarak ileri sürdükten sonra bir muhteva analizine girişmiş olduk. Sonuçların varsayım ile ilgi derecesi, bir sorun olarak ortadadır. Bulgular itibariyle bu konuda deliller kifayetsizdir. Ancak muhteva analizinde oran olarak ekonomik sorunlara ayrılan yerin kifayetsiz olduğu bu durumun küçük burjuva ekonomik eğilimler dahil bilinçlenmeyi ters yönde etkiliyeceği ifade edilebilir. Öte yandan oran olarak sosyal, politik konulara ayrılan yerin nisbeten daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Bunun sosyal reformlara olduğu kadar memleket meselelerine karşı duyulan ilgi ile de ilişkisi vardır. Bu durumun ulusal ve uluslararası meselelere karşı duyulan ilgiyi arttıracak yönde çabalarla desteklenmesi, gazetelerde bu konulara daha çok yer ayrılması yararlı olacaktır.

Ayrıca işyerleri ile işbirliği yapılmak suretiyle sosyal demokrat hareketler geliştikçe verimliliği arttırmak yönünde yararlı olacak, yukarıda belirtilen gelişmeyi destekleyecektir.

B. İzmir'de Kitle Haberleşmesi Hakkında Anket

Kitle haberleşmesi hakkındaki anket gazeteler, dergiler en çok okunan kitap türleri ve dinlenen radyo programları ile ilgilidir. Amaç, uzun dönemde, burjuvazinin, aydınların, haberleşme araçlarının seslerini duyurabilen siyasî partilerin ve hükümetin etkilerini dikkate alarak, günümüzde halkın dinleme ve okuma alışkanlığını araştırmaktır. İzmir'de endüstri ve sendikalar geliştikçe durumda başka değişikliklerin meydana gelmesi beklenebilir. Bizim amacımız haberleşme araçlarına karşı halkın bugünkü ilgisini araştırmaktır.

Böyle bir analizde eğitim seviyesi ile okuma alışkanlığı arasında bir ilişki kurmak eğilimi genellikle mevcut olduğu halde biz gelir seviyesi ile haberleşme araçlarını takip etme eğilimi arasında aşağıda belirtilen sebeplerle ilişki kurduk: Eğitim ve gelir seviyeleri arasında tam olmasa da yakın ilişki vardır. Bunun yanı sıra seçilen örnek düşük eğitim seviyesinde olanlara fazlaca dayanmıştır. Bundan başka, örnekte, ileride belirtileceği gibi, gelir dağılımının eğitim seviyesinde olduğundan daha ahenkli olduğu görülmektedir. Gene de, Devlet İstatistik Enstitüsünün İzmir'de Hane Halkı Tüketim Harcamaları Anketi (Yayın No. 531/67) sonuçları ile karşılaştırıldığında, yüksek gelir grupları örnekte bütünü ile temsil edilmemişken düşük gelir gruplarına daha çok yer verildiği görülmektedir. Sonuç olarak biz eğitim yerine geliri hareket noktası olarak almayı uygun gördük. İleride örneklemeyle ilgili ilâve bilgi verilecektir.

ÖRNEKLEM

Anket örneklemi oluşturulurken bu örneklere ve anketlere temel teşkil eden ve 8.000 kişiyi kapsayan büyük örneklemden yararlanıldı. Büyük örneklem seçimi, İzmir'de 1965 milletvekili seçimleri için hazırlanan seçmen kütükleri üzerinde yapıldı. Büyük örneklemin kapsamı, merkez kaza Karşıyaka, ve oldukça yakınında olan Bornova dahil olmak üzere esas olarak şehrin çekirdeği şeklinde ele alınmıştır. Bornova belediye sınırları dışında kalmasına rağmen, burada gelir seviyesi diğer iki bölgedeki gelir seviyesini andırmaktadır. Şehrin çekirdeğine olan benzerliği ve fizikî yakınlığından ötürü Bornova büyük örneklemin kapsamına dahil edilmiştir.

Büyük örneklemede yararlanılan seçmen kütükleri oy kullanabilecek yaştakileri, yani 21 ve daha yukarı yaştakileri kapsamaktadır. Kütüklerden her 33. şahıs seçilmiş ve toplam 8.000 olmak üzere örnekleme dahil edilmiştir. Bu safhada tesadüfi örnekleme yoluna gidilmiştir. Gerek özgeçmiş gerek yapılacak anket çalışmaları ile ilgili konularda temel bilgileri sağlayacak anket bu şekilde tesbit edilen örnek gruba uygulanmıştır. Tamamlanmış anket sayısı 7.182'dir. Anket örneklemimizi seçerken yararlandığımız gelir seviyesi hane halkı sayısı, ve çevre ile ilgili soruları cevaplandırılmayan anketler elendikten sonra örneklem 6.029'a inmiştir.

AĞIRLIKLI ANKET ÖRNEKLEMİ

Bu haberleşme araçları ile ilgili anketin uygulandığı örneklemdir. 6.029 kişilik örneklemden hareket edilerek tesadüfî örnekleme, kota örneklemi metodları burada kullanılmıştır. 992 kişinin cevaplandırdığı örneklem aşağıdaki şekilde seçilmiştir:

Ailede toplam aylık gelir, çevre ve hanede oturanların sayısı ile ilgili kodlar oluşturulmuştur. Bu kodlar üç birleşik küme şeklinde belirtilmiştir. Her küme yukarıda bahsedilen bir kod katagorisine tekabül etmektedir. Böylece her küme bir kod katagorisiyle ilgilidir. İlgili veriler yani, bu üç kodla ilgili soruları kapsayan anket 7.182 kişilik örneklemde cevaplandırılmış, kod katagorilerine göre sınıflandırılmış, ve örneklem bu şekilde oluşturulmuştur. Kodlarla ilgili soruların cevaplandırılmadığı ya da anlamsız cevaplar verildiği anketler elendikten sonra örneklem 6.029'a inmiştir.

Kod katagorileri gelir, çevre ve hane halkı sayısına göre meydana getirilmiştir. Esas örneklemdeki ilgili "N" ler her bir kod katagorisine tekabül etmektedir. Bu kod katagorilerine 1 ile 10 arasında bir ağırlık verilmiş, örneklemden sonuç alabilmek için esas örneklem ve yan örneklemdeki "N" lerin seçimi nisbeten orantılı yapılmıştır. Her kod kategorisi veya kümesi için farklı kotalar ayrılmış, küçük kümelerin tamamı, büyük kümelerin ise bir kısmı örnekleme dahil edilmiş, her kümede tesadüfî örneklem metodu kullanılmıştır. Kod kümelerinin nisbeten orantılı olmasını tesbitte büyük örneklemde incele-

nen karakteristiklerin orantısından çok kod kümelerinin nisbî büyüklüğü bu kümelerin anket örneklemine katılma payını tayin etmiştir.

Sonuç olarak örneklemde seçilen kimseler sorulan sorulara verdikleri cevapları, kümelerin bütününe erişebilmek için, ilgili ağırlık katsayısıyla çarpmak gerekmektedir. Böylece toplamı 4.648 olan ağırlık verilmiş anketler kümelerle kıyaslandığı zaman 6.029'luk örneklemdeki orantılara yaklaşmaktadır.

Bu çerçeve içinde bazı anketlerin elenmesiyle bir hatanın ortaya çıkıp çıkmadığı kontrol edilmiştir. Maalesef İzmir'deki diğer araştırmalarla ve nüfus sayımı sonuçlarıyla yapılan karşılaştırmalar kesin sonuçlar vermemiştir. Kümelerin oluşumuna temel olan 3 sorunun da diğer araştırmalarda farklı bir biçimde sorulması buna yol açmıştır. Buna karşılık 7.182'lik büyük örneklem, 6.029'luk örneklem ve ağırlık verildikten sonra toplamı 6.029'a yaklaşan 992'lik anket örneklemi arasında karşılaştırmalar yapılmış ve bunların biribirine uyduğu görülmüştür. Bu da anket örnekleminin kendi içinde tutarlı olduğu hususunu desteklemektedir. Yapılan mukayeseler itibariyle örneklemler arası farklar %2'yi aşmamıştır. Anket örnekleminin iç tutarlılığını daha derinliğine incelemek için gelir seviyesi ve meslekler gruplara ayrılmış ve X^2 testi uygulanmıştır. Gelir ve meslekler arasında belirli bir ilişki elde edilmiştir. Bu anket örnekleminin tutarlılığını daha kuvvetle doğrulamaktadır. Zira gelir ve meslekler arasında mevcut bağ burada da ortaya çıkmaktadır. Aslında, anket sorusu ailenin toplam aylık geliri şeklinde sorulmuştur. Kişi

başına aylık gelir şeklinde sorulsa idi, bahis konusu bağ daha kuvvetle belirmiş olurdu.

Meslekler	Gelir: Ayda 500 TL. den az	Gelir: Ayda 500 TL. den çok
Az ücret ve insiyatif gerektiren işler. Örneğin çiftçiler, düz ve yarı vasıflı işçiler, şahsi hizmetlerde çalışanlar, işsizler, ev kadınları	1485	1579
Yüksek ücret ve insiyatif gerektiren işlerde çalışanlar. Örneğin, ticaretle uğraşanlar kalifiye işçiler, fikir işçileri, özel sektörde devlet sektöründe veya serbest çalışan profesyonel ve teknik elemanlar, sanayiciler, iş adamları, askerler, her seviyedeki öğretmenler, din adamları	511	1085

$X^2 = 44.10$ s.d. $= 1$ P $= < .001$

İç tutarlılığı tesbit edebilmek için bundan başka ağırlık verilmiş gelir kategorileri dörtlü bir tabloya dökülerek eğitim ile kıyaslanmıştır. Düşük gelir (500 TL.'dan az gelir) eğitim görmemiş olmak veya asgari eğitim (eğitim görmemiş olmak ya da Türkiye'de mecburi olan ilkokul eğitimi) şeklinde tasnif edilmiştir.

Eğitim	Ayda 500 TL.'dan daha az gelir	Ayda 500 TL.'dan daha çok gelir
Hiç eğitim görmemiş olanlarla sadece ilkokul eğitimi görenler	1892	2032
İlkokuldan daha yüksek seviyede eğitim görenler	86	632
	$x^2 = 188.00$ $p = .001$	d.f. = 1

Eğitim seviyesi ile gelir arasında genellikle bir ilişki vardır. Yukarıdaki tablo'da gelirin eğitimden daha muvazeneli dağıldığı görülmektedir. Düşük eğitim seviyesinde bir yığılma vardır. Halbuki gelir daha muvazeneli olarak dağılmaktadır. Örneğin, daha yüksek eğitim seviyesinde olduğu gibi düşük eğitim seviyesinde de nisbeten yüksek gelir kazananlar mevcuttur. O bakımdan haberleşme araçlarından yararlanmayı araştırmada eğitim yerine gelir üzerinde durulabileceği ortaya çıkmaktadır. Bir modernleşme kıstası olarak ilkokuldan daha yüksek seviyede eğitimin henüz seçtiğimiz örnek gurup bakımından geniş kitlelere yayılmadığı göze çarpmaktadır. Bilindiği gibi örneklem seçmenlerden seçilmiştir.

Ancak bir konuyu daha teferruatlı olarak ele almak istedik. Yukarıdaki tabloda ağırlıkları saptanmış olan toplam N = 4642'dir. Eğitim ve gelir bakımından yeniden daha teferruatlı şıklara göre bir tasnif yapıldığında bazı teknik ağırlık hesaplama hatalarından ötürü toplam N = 4369 olarak saptanmıştır. Yani her iki tasnif arasında 300'e yakın bir fark

veya hata payı vardır. Bununla beraber görüleceği gibi düşük eğitim seviyesinde gene de bir yığılma mevcuttur. 4369 cevaptan 3650'si düşük eğitim seviyesini belirlemektedir. Ancak gelir seviyesi arttıkça oransal olarak eğitim seviyesinin de yükseldiği göze çarpmaktadır. Örneğin kazancı ayda 500 TL.'den az olan ağırlık verilmiş 1711 cevap arasından Üniversite eğitimi görmüş olanların sayısı (0) olduğu halde 501 - 1500 TL. olan 2246 cevap arasında (44), 1501 - 2000 TL. arasında olan 201 cevap arasında (20), 2000 TL. den çok olan 211 cevap arasında (32)'dir. Ortaokul, lise, meslek okulu ile ilgili cevaplarda da benzer eğilimler göze çarpmaktadır. O bakımdan, gelir ele aldığımız örnek grupta daha muvazeneli olarak dağılmakla beraber eğitim seviyesinin de bir rolü olduğunu belirtmek gerekir. Aşağıdaki tablodan sonra durum tekrar özetlenecektir.

Gelir ve eğitimi çapraz tablo olarak aşağıda görüleceği gibi daha teferruatlı şıklara göre tasnif ettik.

Eğitim	Gelir -500 TL.	501-1500 TL.	1501-2000 TL.	2000 TL. +	Toplam (N)
Tahsilsiz	1084	948	48	40	2120
İlkokul	541	897	48	44	1530
Ortaokul	57	211	32	39	339
Lise	11	54	25	28	118
Orta Öğretim Seviyesinde Mesleki Teknik Okul	18	92	28	28	156
Yüksek Okul ve Üniversite	0	44	20	32	96
Toplam (N)	**1711**	**2246**	**201**	**211**	**4369**

Örneklemde düşük eğitim seviyesinde yoğunluğun çok arttığını ve eğitimle gelir arasında büyük ölçüde bir ilişkinin olduğu görülüyor. Bu durum örneklemdeki iç tutarlığı doğrulamaktadır. Ayrıca, örneklemde mevcudun %78'i asgari eğitim ya da eğitim görmeyenler kategorisinde toplanmıştır. Bu bulgu bizim eğitim yerine geliri haberleşme araçları ile ilgili anketlerin cevaplarının dağılımını incelemede bir değişken olarak kullanmamız hususunu desteklemektedir. Zira örneklemde eğitim seviyelerindeki yoğunlaşma gelir seviyelerindeki yoğunlaşmadan daha fazladır. Gelirle meslek arasında belirli bir ilişki mevcuttur. Eğitimle kıyaslandığında daha az ücretli işlerde yoğunluk daha azdır. Bunun sonucu olarak örneklemde gelirle ilgili olarak biraz daha dengeli bir meslek dağılımı görülmektedir. Bunun bir sebebi düşük eğitim kategorisinde tasnif edilen küçük sanayici ve esnafın nisbeten daha yüksek gelirliler arasında bulunmaları olabilir.

Büyük örneklemde meslek kategorileri de eğitime nazaran daha dengeli bir dağılım göstermektedir. Ev kadınlarının dahil olduğu çalışmayanlar kategorisi %49.9'dur[48]. Küçük sanayici ve esnaf % 13.6'dır. Geri kalan meslek kategorilerinin her biri %10'dan daha azdır. Bunların en yükseği memurlardır ve bunlar %8.4'tür. Araştırma örneklemi ile büyük örneklem arasında bu bakımdan da tutarlık vardır, meslek

(48) Büyük şehirlerimizde çalışan nüfusun %12'si kadınlardır. Şehirdeki kadınların hepsi özellikle devamlı çalışmayanlar, istihdam durumları hakkında doğru bilgi vermeyebilir.

kategorilerinin dağılımı eğitim seviyesindeki dağılıma kıyasla daha dengelidir.

Örneklem ile ilgili verilerin harici kıstaslarla uyuşumunun göz önüne alınması gereğini belirtmiş böyle bir kontrolun, verileri elde etmek gayesiyle sorulan sorular çeşitli araştırmalarda farklı biçimde sorulduğu sürece kesin bir sonuca götürmeyeceğini de ayrıca belirtmiştik.

Gelirle ilgili sorudan üzerinde durduğumuz verilerle ilgili mukayese yapabilmek için faydalandık. Büyük örneklem sonuçları ile Devlet İstatistik Enstitüsü hane halkı araştırması sonuçları arasındaki ilişkileri araştırmak suretiyle bu soru üzerinde yoğun bir şekilde duracağız.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün sözünü ettiğimiz İzmir araştırmasında (yayın no. 531/67) çeşitli harcama ve gelir kalemlerini hanedeki her ferde sorulmuştur. Bu durumda hane, esas örneklem birimidir. 500 mesken örneklem olarak seçilmiş, bir yıl süre ile bu meskenlerde anket uygulanmıştır. Örneklemin çerçevesini teşkil eden 80.633 meskende, her gelir tabakasının güvenirlik sınırları tesbit edilmek suretiyle örneklem kontrol edilmiştir. Görülüyor ki, ne bizim örneklem çerçevemiz ne gelir sorumuz Devlet İstatistik Enstitüsü anketi ile ayni değildir. Buna rağmen örneklemdeki gelir dağılımı ile Devlet İstatistik Enstitüsü anket sonuçları arasında örneklemimizin tutarlığını kontrol amacı ile, bazı mukayeseler yapılabilir.

Bu bakımdan, dış kıstas olan Devlet İstatistik Enstitüsü anket sorusu sonuçlarının ve büyük ör-

neklemin mukayesesinden ortaya çıkan durum şudur: Güvenirlik sınırları göz önüne alındığında, Devlet İstatistik Enstitüsü anketi ile örneklemimiz arasında 500.— TL. gelir tabakası ile 2000 + TL. gelir tabakası dışında genel olarak uyuşma vardır. Bu durumda, örneklemimizde, düşük gelir tabakasından gereğinden fazla örnek, yüksek gelir tabakasından ise gereğinden az örnek seçilmiş olabilir. Devlet İstatistik Enstitüsü anketinde 500.— TL. tabakası için üst güvenirlik sınırı %19.51'dir, büyük örneklemde ise örnek seçilenlerin %42'si bu tabakaya girmiştir. Yüksek gelir tabakası için alt güvenirlik derecesi Devlet İstatistik Enstitüsü anketinde %10.80 olup büyük örneklemde örnek seçilenlerin %4'ü bu tabakaya girmiştir. Ankette kanaatler bu duruma rağmen ele alınacak ve incelenecektir.

Ankette gazetelere, dergilere radyo ve televizyona, kitaplara ve bunların muhtevasına karşı halkın ilgisini araştıran 13 soru sorulmuştur. Cevapları incelemenin yanında, cevaplar arasında anlamlı ilişkiler araştırılmıştır.

Anket iskân, aile hakkındaki diğer anketlerle, maliyeti düşürmek amacı ile, aynı forma içinde basılmıştır.

Sonuçlar:

Bu bölümde haberleşme araçları ile, iletilen fikir ve haberlerin halk tarafından kabulü tartışılacaktır. Bu bölümde ortaya konan veriler, örnekleme katılanların temsili oranında halkın ne okuduğunu, neyle ilgilendiğini ortaya koymaktadır.

Önce haberleşme araçlarını, okuma veya dinlemeleri üzerinde durulacaktır. Okuma alışkanlığını daha kapsamlı bir şekilde ortaya koyabilmek için haberleşme araçları hakkındaki sorulara kitap okuma ile ilgili sorular da eklenmiştir. Döküm, gelir gruplarına göre yapılmıştır. 1. gelir grubu ayda 500 TL.'den az gelire tekabül eder. 2. gelir grubu ayda 501 - 1500 TL. arasını, 3. gelir grubu ayda 1501 - 3000 TL. arasını ve 4. gelir grubu ise 3000 TL.'den fazla geliri göstermektedir.

BÖLÜM: I

Okuma ve Radyo Dinleme Alışkanlıkları

	N	%	G_1	%	G_2	%	G_3	%	G_4	%	Toplam
Evet	3648	.87	1389	.73	1877	.94	319	100	63	100	3648
Hayır	546	.13	417	.23	128	.06	1	.00		.00	546
											4194

Kaynak: Soru 1: Evinizde genellikle gazete okunur mu?

	N	%	G_1	%	G_2	%	G_3	%	G_4	%	Toplam
Evet	2829	.70	977	.65	1597	.80	298	.92	57	.91	2829
Hayır	1260	.30	818	.45	411	.20	25	.08	6	.09	1260
											4089

Kaynak: Soru 3: Genellikle gazete okur musunuz?

Not: Ankete tâbi tutulan her kişi her soruya cevap vermediği için toplam cevap verenlerin sayısı sorulara göre değişmektedir.

Tablo: II — Kitap Okuma

	N	%	G_1	%	G_2	%	G_3	%	G_4	%	Toplam
Evet	2780	.60	997	.55	1440	.72	286	.88	57	.91	2780
Hayır	1412	.40	804	.45	568	.28	34	.11	6	.09	1412
Bilmiyor	6	.00					3	.01			6
											4398

Kaynak: Soru 8: Evinizde genellikle kitap okunur mu?

Tablo: III — Radyo Dinleme

	N	%	G_1	%	G_2	%	G_3	%	G_4	%	Toplam
Evet	3590	.87	1336	.74	1868	.93	323	100	63	100	3590
Hayır	427	.10	329	.19	98	.05					427
Radyosu Yok	170	.03	128	.07	42	.02					170
											4187

Kaynak: Soru 10: Evinizde radyo dinlenir mi?

	N	%	G_1	%	G_2	%	G_3	%	G_4	%	Toplam
Evet	3797	.91	1501	.84	1917	.96	319	.99	61	.97	3798
Hayır	386	.09	292	.16	88	.04	4	.01	2	.03	386
											4184

Kaynak: Soru 11: Siz radyo dinler misiniz?

Tablo: IV — Dergi Okuma

	N	%	G_1	%	G_2	%	G_3	%	G_4	%	Toplam
Evet	1903	.45	548	.28	105	.58	272	.84	59	.94	1903
Hayır	2299	.55	1291	.72	952	.42	51	.16	4	.06	2299
											4194

Kaynak: Soru 5: Evinizde dergi okunur mu?

	N	%	G_1	%	G_2	%	G_3	%	G_4	%	Toplam
Evet	1165	.60	265	.47	643	.64	210	.79	47	.60	1165
Hayır	749	.39	258	.51	418	.35	61	.21	12	.20	749
Bilmiyor	19	.01	9	.02	10	.01					19
											1933

Kaynak: Soru 6: Okunuyorsa, siz dergi okur musunuz?

Tablo: V — Televizyon Sahibi Olma

	N	%	G_1	%	G_2	%	G_3	%	G_4	%	Toplam
Evet	6	.001			3	.001	3	.01			6
Hayır	4183	.998	1797	100	1999	.999	318	.98	60	.96	4183
Cevapsız	6	.001					3	.01	3	.04	6
											4195

Kaynak: Soru 13: Evinizde televizyon var mı?

Önce, gazete ve dergi okunması, radyo dinlenmesi ile ilgili deskriptif bulgular üzerinde duracağız. Evlerin %87'sinde gazete okunduğu belirtildiği halde düşük gelir gruplarında bu oran %73'e düşmektedir. Daha önce yaptığımız araştırmalarda İstanbul ve Adapazarı'nda da, gazete okumağa karşı aynı yüksek ilgiyi bulmuştuk. Kırsal bölgelerde okuma oranının daha düşük olmasına rağmen şehirlerde böyle bir eğilimin mevcudiyetinden söz edilebilir. D. Lerner'in görüşüne uygun olarak okuma oranının şehirlerde arttığı varsayımını ileri sürebiliriz. Gazeteyi kendilerinin okuyup okumadıklarının sorulduğunda olumlu cevapların yüzdesi en düşük gelir grubunda %55'e düşmüştür. Bu durumda, düşük gelir ve düşük eğitim ta-

bakaları arasındaki ilişki açıklığa çıkmaktadır. Yüksek gelir tabakasında şahsen gazete okuma oranı %91'e çıkmaktadır. Evde dergilerin okuması da düşük ve yüksek gelir tabakalarında benzer niteliktedir. Gazeteler dergilerden daha çok okunmaktadır. Ayrıca dergi okumayanlar, okuyanlardan daha çoktur, toplam cevapların %45'i olumlu %55'i ise menfidir. Evlerinde dergi okunanların arasında %60'ı şahsen dergi okumaktdaır. Olumlu cevapların oranı gelir tabakaları bakımından ele alındığında en düşük gelir tabakasında %47'ye kadar düşmektedir. Düşük gelir ve yüksek gelir ile kişilerin dergi okuması arasındaki ilişkinin analizi için X^2 testi uygulanmış, $X^2 = 33.51917$, S.D. $= 1$, $p = < .001$ olduğu, sonuç olarak, gelirle, kişisel dergi okuma arasında bir ilişkinin mevcut olduğu görülmüştür.

Kitap okuma ile ilgili cevaplar gazete okuma ile aynı yöndedir, ancak toplam olumlu cevapların yüzdesi daha düşük olup, %60'dır. Ayrıca, en düşük gelir tabakasında olumlu cevapların oranı çok düşmemektedir. Bu tabakada %55 evet cevabı alınmıştır. Bu, muhtemelen dinî kitap okuma alışkanlığına delâlet eder. Kur'an ve dinî eserlerin tercüme yoluyla, daha geniş bir kitle için anlaşılabilir hale getirilmesi gereği bu durumda açıkça görülmektedir.

Radyo dinleme çok yaygındır. Tüm gelir tabakalarında %80'in üstündedir. Memlekette de, elektriğin olmadığı bazı karanlık bölgeler dışında radyo dinleme yaygın bir alışkanlıktır. Öte yandan, transistörlü radyolar da süratle çoğalmaktadır. O bakımdan radyo çok güçlü bir haberleşme aracıdır. Örnekleme-

ye katılanların %1'inden daha azının televizyonu vardır. Televizyonu olanlar da yüksek gelir tabakasındadır. Araştırma yapıldığı sırada şehirde televizyon istasyonu yoktu. Televizyonu olanlar, bunları ya ilerisini düşünerek ya da diğer ülkelerdeki programları izlemek amacıyla satın almışlardır. Bir televizyon istasyonu kurulduğu takdirde bu konuda farklı eğilimlerin ortaya çıkması beklenir.

BÖLÜM: II

Okunan Gazete ve Dergiler

Tablo: VI — Okunan Gazetelerin Sıralanması

Gazetenin Adı	Adedi
Yeni Asır	1619
Hürriyet	1275
Tercüman	412
Milliyet	390
Cumhuriyet	288
Akşam	280
Son Havadis	199
Ege Ekspres	134
Demokrat İzmir	130
Son	126
Bugün	40
Yeni İstanbul	27
Dünya	19
Sabah	11
Yeni Gazete	11
Ulus	7
Ege Telgraf	1
Hafta Sonu	1
Diğerleri	16

Kaynak: Soru 2: Evinizde ençok hangi gazeteler okunur? 5 gazeteye kadar kodlama alternatifi verildi.

Tablo: VII — Okunan Gazetelerin, Yayınlandıkları Şehirlere Göre Tasnifi

	G_1	%	G_2	%	G_3	%	G_4	%
Mahalli İstanbul ve Ankara Gazeteleri	267	.20	377	.20	94	.29	20	.30
Sadece İstanbul ve Ankara Gazeteleri	601	.45	969	.52	188	.58	31	.50
Yalnız Mahallî Gazeteler	470	.35	14	.28	41	.13	11	.20
Diğerleri			1	.00				
	1338	100	1861	100	323	100	62	100

Kaynak: Soru 2

Tablo: VIII — Dört Gelir Tabakasına Mensup Okuyucuların Kaç Gazete Okuduklarını Sıralama Oranları

Gazete	G_1	%	G_2	%	G_3	%	G_4	%
Birinci	1361	.74	1858	.75	323	.60	62	.64
İkinci	413	.22	559	.22	177	.32	35	.35
Üçüncü	55	.02	45	.02	45	.08	5	.01
Dördüncü	15	.01	8		4		1	
Beşinci	4	.01	2					
	1843	100	2472	.99	549	100	103	.99

Kaynak: Soru 2

Tablo: IX — Okunan Dergilerin Sıralanması

Dergi Adı	Adedi
Hayat	617
Foto Roman	272
Resimli Roman	170
Ses	124
Saklanbaç	94
Sen-Ben	77
Pazar	75
Akbaba	63
Fikir Mecmuaları	38
Ansiklopedi Fasikülleri	26
Yabancı Mecmualar	20
Tom Miks	19
Teksas	11
Foto Spor	11
Akses	10
Politika Mecmuaları	7
Dinî Dergiler	6
Tina	3
Diğerleri	74

Kaynak: Soru 7: Eğer dergi okuyorsanız ençok hangilerini okuyorsunuz?

Tablo: X — Dört Gelir Tabakasına Mensup Okuyucuların Kaç Dergi Okuduklarını Sıralama Oranı

Dergi	G_1	%	G_2	%	G_3	%	G_4	%
Birinci	342	.76	723	.81	214	.75	47	.81
İkinci	106	.24	160	.19	82	.25	19	.19
	448	100	883	100	296	100	66	100

Kaynak: Soru 7

İzmir'de örnekleme girenler itibariyle okunan gazetelerin sıralanmasında, bir İzmir gazetesi olan **Yeni Asır**'ın diğer bütün gazetelerden daha çok okunduğu görülmektedir. Bu liberal eğilimli bir haber ve magazin gazetesidir. Aynı nitelikte bir İstanbul gazetesi olan Hürriyet ikinci sıradadır. Okunan diğer gazeteler az farklarla çeşitli sosyal ve ekonomik eğilimlere sahip gazeteler olup çeşitli sosyal ve ekonomik eğilimlerin İzmir halkınca takip edildiği belirlenmektedir. Haberleşmenin kapsamı üzerinde tartışılırken bu nokta üzerinde ayrıca durulacaktır. Okunan İzmir gazetelerinin toplamı, okunan Ankara ve İstanbul gazetelerinin toplamına eşittir.

Okunan Ankara ve İstanbul gazetelerinin toplam okuma oranı düşük gelir tabakasında %45, yüksek gelir tabakalarında ise %50 - %58 arasında olup okunan diğer gazeteler ya yanlız İzmir, ya da Ankara İstanbul gazeteleriyle birlikte İzmir gazeteleridir. Sonuç olarak, İzmir'in kendi basını olduğu söylenebilir. Örneklemeye katılanlar arasında Ankara gazetelerinin okunması yaygın değildir. Sadece o devrede Ulus gazetesini 7 kişi okumaktadır[49].

(49) Satışı Türkiye çapında yaygın yüksek tirajlı ve millî basın niteliğindeki gazeteler İstanbul'da basılıp, bazıları ayrıca büyük şehirlerde baskı yapmaktadır. İstanbul gazeteleri arasında ilk sırayı işgal edenlerden **Tercüman** ve **Son Havadis**'in muhafazakâr, **Cumhuriyet, Milliyet** ve **Akşam** ise daha az muhafazakâr eğilimlere sahip olduğu söylenebilir. İlerde bu gazetelerin eğilimleriyle ilgili detaylı araştırma yapılması yararlı olacaktır. Türk Basın ve İlân Kurumunun 1963 yılında yayınladığı raporda, İzmir'de bölge basını olduğu belirtilmektedir.

İkinci bir gazeteyi daha okuma yüksek gelir gruplarında daha çok görülüyor. En düşük gelir grubunda bu oran %22, oysa en yüksek gelir grubunda bu oran %34'e çıkıyor. Bazıları beş gazete okuyorlar fakat bu durumda yüzdeleri pek anlamlı olmuyor.

Bu husus bölge çapında da olsa böyle bir araştırmayı destekleyecek unsurdur.

Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi tirajlar düşük değildir.

1968'de Bölge Gazetelerinin Tirajı		1968'de Başlıca İstanbul ve Ankara Gazetelerinin Tirajı	
Yeni Asır	30.000	Hürriyet	548.000
Demokrat İzmir	25.000	Tercüman	222.000
Ege Ekspres	7.000	Milliyet	200.000
		Akşam	150.000
		Cumhuriyet	134.000
		Y. İstanbul	54.000
		Ulus (Ankara gaz.)	51.000
		Son Havadis	50.000
		Bugün	25.000
		Adalet (çeşitli şehirlerde bas.)	24.000
		Dünya	16.000
		Y. Gazete	15.000
		B. Sabah	11.000
		Vatan	9.000
		Zafer (Ankara gaz.)	8.000
		Y. Tanin (Ankara gaz.)	6.000
		Medeniyet (Ankara gaz.)	4.000

Okunan dergiler daha çok eğlendirici niteliktedir. Fikir mecmuaları, Ansiklopediler, bir kısmında eğlence niteliği ağır basan yabancı dergiler ve siyasî dergilerin okunması en çok satış yapan aktüalite mecmuası Hayat'ın 1/6'sı kadardır. Bazen Hayat'ta edebî yazılar yayınlanmaktadır. Ayrıca bu mecmuaları ve edebî dergiler pek okunmaktadır. Dergi okuyanlardan (%19 %24 kadar) bir kısmı, her gelir grubundan, ikinci bir dergi okuduklarını söylemektedirler. Diğer taraftan okuduklarını söyliyenlerin değerlendirilmiş toplamı gazete okuduklarını söyliyenlerden çok daha azdır. Dergi okuma 4 gelir grubunda 883 ile 66 arasında, gazete okuma ise 4 gelir grubunda 2472 ile 103 arasındadır.

Halen Hürriyet'in tirajının 1 milyonun üzerine çıktığı belirtilmektedir.

Kaynak: Türk Basın ve İlân Kurumunun verdiği bilgilere dayanarak 4 Mart 1968 tarihli Akşam gazetesinde yayınlanan tiraj araştırmasından esinlenerek Karşıyaka - İzmir Yüksek Öğrenim Bürosu tarafından teksir edilen istatistiklerden derlenmiştir. O zamandan beri tiraj değişiklikleri olması muhtemeldir. Ayrıca, yukarıda verilen rakkamlara dayanılarak Ankara gazetelerinin tirajının 69.000 olduğu ve İzmir'de, İstanbul ve İzmir gazeteleri kadar çok okunmasa bile Ankara gazetelerinin tirajının o bakımdan İzmir gazetelerine yaklaştığı söylenebilir.

BÖLÜM: III

Haberleşme Araçlarının Muhtevasının Okunması ve Dinlenmesi ile İlgili Bulgular

Tablo: XI — Okunan Yazı Türleri

	N	%
Eğitim, fen, kültür ve politika ile ilgili yazılar	338	.13
İç ve dış haberler	693	.23
Dinî yazılar	222	.07
Roman ve tefrikalar	253	.08
Başlıklar, fotoğraf ve ilânlar	176	.06
Spor yazı ve haberleri	273	.09
Zabıta haberleri	220	.07
Hepsi	696	.23
Diğerleri	97	.03
Cevapsız	45	.01
	3.068	100

Kaynak: Soru 4: Gazete okuyorsanız, en çok hangi yazıları takip edersiniz?

Tablo: XII — Okunan Yazı Türleri ile Gelir Arasındaki İlişki

	Gelir	
Okunan Yazı Türleri	**500.— TL. — 1500 + TL.**	
Dinî yazılar, roman ve tefrikalar, başlıklar, fotoğraflar, reklâmlar, spor, zabıta haberleri, bütün yazı ve haberler, diğer cevaplar	1.069	107
İç ve dış haberler	1.234	275
Eğitim, kültür, fen ve politikayla ilgili yazılar	313	75

Kaynak: Soru 4

$x^2 = 50.44574$

S.D. = 2

p. = < .001

Tablo: XIII — Okunan Kitap Türleri

	Sayı	%
Sanat ve fen konularında kitaplar (meslekî kitaplar, pozitif bilimler ile ilgili kitaplar, edebiyat, sanat ve fen kitapları)	473	.16
Dinî kitaplar	1.069	.38
Edebî romanlar	593	.21
Spor ile ilgili kitaplar	29	.01
Polisiye romanlar	11	—
Hepsinden biraz	161	.06
Diğer cevaplar	64	.02
Kitap okumayanlar	454	.15
Cevapsız	22	.01
	2.876	**100**

Kaynak: Soru 9: Kitap okuyorsanız, ne tür kitap okursunuz?

Tablo: XIV — Radyoda Dinlenen Programlar

Programlar	Dinleyenlerin Adedi	%
Haberler	1.004	.27
Politik konuşmalar	77	.02
Eğitim programları ve aydınlatıcı konuşmalar	190	.04
Spor	44	.01
Klâsik Türk müziği	207	.05
Türk halk müziği	1.073	.28
Batı müziği	84	.02
Temsil ve reklâmlar	150	.03
Dinî sohbetler	45	.01
Yabancı dil yayınları	11	—
Hepsi	485	.14
Diğer cevaplar	10	—
	3.793	**100**

Kaynak: Soru 12: Eğer radyo dinliyorsanız, en çok hangi programları takip ediyorsunuz?

Tablo: XV — Dinlenen Radyo Programları İle Gelir Arasındaki İlişki

	1.500—TL.	1.501+TL.
Haberler, spor, Türk halk müziği reklâmlar, dinî konuşmalar, hepsi; diğer cevaplar	2812	267
Siyasî konuşmalar, temsiller	196	19
Eğitim programları, aydınlatıcı konuşmalar, klâsik Türk müziği, Batı müziği, yabancı dil programları	416	86

$x^2 = 35.18370$

S.D. = 2

p. = < .001

Şimdi muhteva ile ilgili tahlile elverişli ampirik bulgular üzerinde duracağız:

Gazetelerde en çok, eğitimle ilgili yazılar, iç ve dış haberler ve diğer makale ve haberler okunmaktadır. Bunların, toplam oranı %50'yi bulmaktadır. Sonuç olarak, bulguların yukarıdaki dökümü, okunanın niteliği hakkında derinliğine fikir vermese de makalelerin ve aktüel haberlerin ilgi çektiği söylenebilir. Sonuçlar basının umumu ilgilendiren konular bakımından eğitici rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitim, kültür, politika ve bilimsel konularda yazılar da ilgi çekmektedir. Bu kategoriye olumlu cevap verenler %13 oranındadır. İç ve dış haberlerin okunması %23 oranındadır. Cevaplar 1500 TL.'den az ve 1500 TL.'den fazla gelire göre tasnif edilmiştir. Okunan gazetelerin muhtevası basitten daha karmaşık konulara doğru üç gruba ayrılmış ve tefrikalardan daha yüksek eğitim seviyesine hitap eden bilimsel yazılara doğru bir sınıflandırma yapılmıştır. Eğitimle gelirin ilgili olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Okunan haber ve yazı türleri ile gelir arasındaki ilişkiyi saptamak için uygulanan x^2 testi p. $= < .001$ olup, manidardır. Oransal olarak ciddî haber ve yazılar yüksek gelir tabakasındaki kimseler tarafından daha çok okunmaktadır.

Diğer cevap kategorileri %10'dan daha düşüktür. Spor %9, roman ve tefrikalar %8, zabıta haberleri %7, başlıklar, fotoğraf ve ilânlar %6, diğer cevaplar %3, cevapsız %1'dir. Naşirler spor haberlerinin okuyucu ilgisini çektiğini düşünür, öte yandan cevapların dağılımı başka konularda haber ve yazıların da aynı derecede ilginç olabileceğini göstermek-

tedir. Diğer taraftan oranı yüksek olan her tür haber okuyanlar arasında spor düşkünleri varsa spor haberlerini okuyanların sayısı o bakımdan daha da artacaktır. Ayrıca, genç yaştakiler diğerlerine nazaran daha fazla spor haberlerine karşı ilgi duyacak, o bakımdan spor haberlerini okuma oranı yaş ile ilgili olarak artacaktır.

Kitap okuma oranı bakımından, dinî kitaplar en çok okunan kitaplardır. Bunu edebî romanlar, san'at ve bilim kitapları takip etmektedir. Dolayısiyle dinî kitaplar, san'at ve bilim kitapları ve edebî romanlar çok okunmaktadır. Okunan kitaplar konusunda daha etraflı bir döküm üzerinde durmak istiyoruz. Ağırlık verilmiş cevap kategorilerine göre ilk gelir tabakasında (ayda 500 TL.'dan az) okunan 846 kitabın 530'u dinî konuda, 123'ü sanat ve bilim kitapları, 102'si ise edebî romanlardır. İkinci gelir tabakasında (ayda 501 - 1500 TL.) okunan 1261 kitabın 493'ü dinî konuda, 242'si sanat ve bilimsel konuları kapsamakta, 387'si de edebî romandır. Üçüncü gelir tabakasında (ayda 1501 - 3000 TL.) okunan 266 kitaptan 43'ü dinî kitap, 89'u bilim ve san'at kitapları, 89'u edebî romandır. Dördüncü gelir tabakasında (ayda 3001+ TL.) okunan 49 kitaptan sadece 3'ü dinî kitap, 19'u sanat ve bilim kitabı, 15'i edebî romandır. O bakımdan, üçüncü ve dördüncü gelir tabakalarında san'at kitapları, bilimsel kitaplar ve edebî romanları dinî kitaplarla kıyasladığımızda bunların dinî kitaplardan daha çok okunduğunu görüyoruz. Bu sonucun, yüksek gelir gruplarında eğitimin de daha ileri olması ile ilgisi olsa gerektir. Sonuç olarak, gerek dili gerek muhtevası itibariyle ve özellikle düşük gelir ve eğitim

tabakaları üzerinde etkisi olması itibariyle dinî konulara önem verilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde, dinî istismar bahis konusu olacaktır. Cumhuriyet devrinde devlet, dinî eğitim seviyesinin gelişmesi üzerinde durmuştur. O bakımdan, bu tür yayınların daha yüksek seviyeye hitap eder şekilde gelişmesi ve ayrıca dinî yönelimlerin, ideolojilerin incelenmesi yararlı ve ilgi çekici olacaktır[50].

Türkiye'de radyo bir kamu kuruluşudur. Radyo dinlemede: Türk halk müziği %28, haberler %27, bütün programları dinlemede en çok ilgi çeken programlar olarak belirmiştir. Bundan sonra klâsik Türk müziği %5, eğitim programları ve sohbetler %4, temsil ve reklâm programları %3, siyasî konuşmalar %2, Batı müziği %2, spor ve maçlar %1, dinî konuları işleyen programlar %1 şeklinde yer almaktadır. Yabancı dilde yayınları dinleme oranı düşüktür. Spora karşı ilgi göz önüne alındığında, spor programlarını dinlediklerini belirten daha çok kişi olması gerekirdi. Birçokları herhalde futbol maçlarına gidip seyretmekte ve şehirlerarası yayınlar güç olduğu takdirde diğer şehirlerdeki oyunları radyodan takip etmemektedir. Ya da oranı yüksek olan radyo programlarının hepsini dinleyenler, spora rağbet etmektedir.

Dinleyicilerin ilgisini radyonun çektiği görülmektedir. Aralarında %28'i halk müziği dinlemektedir, klâsik müzik dinleyenlerin oranı sa-

(50) Prof. Şerif Mardin, Türk ve müslümanlar arasında din ve ideoloji ilişkisinin daha etraflı bir şekilde incelenmesi gereği üzerinde durmaktadır. Bak: Mardin, Ş., **Din ve İdeoloji,** Ankara, 1969.

dece %5'tir. İzmir radyosunda üzerinde önemle durulan eğitim programlarını dinleyenler %5'tür. 1952'de kurulmuş olan İzmir radyosunda eğlence ve eğitim programlarına geniş yer verilmektedir. Haberler genellikle çok dinlenen program türüdür; %27. Eğitim programları için aynı şeyi söyliyemeyiz. Burada bazı eğitim programlarının köylüye hitap ettiğini, bizim araştırmamızın ise yalnız şehirin çekirdeğini kapsadığını belirtmek gerekir.

Gelir ve radyo dinleme arasında önemli x^2 bulunmuştur: $x^2 = 35.18370$, S.D. $= 2$, p. $= < .001$'dir. x^2 uygulamasında gelir 1500 — TL ve 1501 + TL. arasında gruplandırılmış, üç kategoride dinlenen programlar basitten karmaşığa doğru tasnif edilmiştir.

Bu sonuçlara göre eğitim programlarını, sohbetleri, klâsik Türk müziğini ve yabancı dilde yayınları dinleme, düşük gelir gruplarına kıyasla yüksek gelir gruplarında daha fazladır. Ankara'da üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada kültürlü ailelere mensup olma ile daha rafine programları dinleme arasında benzer bir ilişki bulunmuştur[51]. Sonuç olarak, İzmir'de radyo dinleme alışkanlığı değişik gelir gruplarında farklılıklar göstermektedir. Haberlere, %27 ve halk müziğine, %28 yer veren, ilâveten eğitici niteliği olan ve geniş dinleyici kitlesine hitap edebilen programların, İzmir'de şehirleşme sürecine katkısı olabilir. Türkiye'de İzmir dahil üç büyük şehiri

(51) Abadan N., **Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Faaliyetleri, Ankara, 1960.**

kapsayan, radyo programları ile ilgili kanaatleri araştıran bir çalışma yeni programlar düzenlemede yararlı olabilir[52].

Birinci bölümdeki tablolarda, gazete okuma, dergi okuma ve radyo dinleme, ikinci bölümdeki tablolarda gelir gruplarına göre okunan gazete ve dergiler yer almaktadır. Kitle haberleşme araçları ile ilgili cevapların analizinde bu konuyla ilgili dağılımları ortaya koyabilmek için kıstas olarak eğitim yerine geliri seçmemizin nedenini açıklamıştık. Üçüncü bölümdeki tablolarda okunan ve dinlenen haber, yazı ve program türleri ile ilgili cevaplar yer almıştır. Anket İstanbul ve Ankara basınını da kapsadığından yalnızca İzmir basını ile sınırlanmamıştır. Sonuç olarak, sadece bölge basını üzerinde durulduğu için bölge basını ile ilgili muhteva analizi anketin analizi için geçerli veriler sağlamakta sınırlı kalmaktadır. Fakat İzmir'de yerleşmiş mahalli bir basın vardır dolayısıyla İzmir basınında görülen eğilimler İzmir bakımından bu açıdan anlamlı olabilir. Üçüncü bölümde tablolarda ortaya konulan veriler bu konuda yardımcı olacak niteliktedir. Eğlence, magazin konuları ve dinî yazılar düşük gelir tabakalarında aşağı yukarı memleket haberleri ile dış haberler kadar okunmaktadır. Okunan yazı türlerine uygulanan x^2 testine göre bu durum ortaya çıkmaktadır. Fakat daha yüksek gelir gruplarında eğilim düşük gelir gruplarında görüldüğünün tersinedir. Sonuç olarak mahalli basının

(52) Abadan N., **Türkiye'nin Üç Büyük Şehrin Radyo ile İlgili Halk Oyu Araştırması,** Ankara, 1963.

magazin türüne giren yazılara geniş yer vermesi gelecekte değişirse yararlı olacaktır. Gelecekte gerek endüstrinin gelişmesi ile gerek teşkil edilen sosyal demokrat kurumların toplum üzerindeki etkileri arttıkça düşük gelir tabakaları üzerinde etkiler de artacaktır. Ekonomik konuları dinleme ve okuma ile ilgili sorular sorulmamıştır. Bununla beraber daha önce Türkiye Bibliyografyasını inceleme yolu ile belirttiğimiz gibi İzmir'de bu alanda yayınlar artmaktadır, ayrıca yüksek eğitim kurumlarının sayısı artmaktadır; böylece biz bu konuya karşı ilginin artacağını varsayabiliriz. Muhteva analizinde temas edilen ekonomik konulara ankette değinilmemiştir. Ciddi haberlerin okunması gibi ekonomiyle ilgili konular da, gelecekte halkın ekonomik ve sosyal olayların gittikçe daha çok bilincine varmasıyla, daha geniş bir okuyucu kitlesi bulacaktır. Birlikte ele alındığında, eğitim, bilim, kültür, politika ile ilgili yazılarla millî ve uluslararası haberlerin, bütün gelir grupları bakımından %36 gibi azımsanmayacak bir orana eriştiği görülmektedir. Tabiatiyle bu durum bilinçlenmeyi etkileyecektir. Her halde politik etkiler bu yönde gelişecektir. Radyoda dinlenen programlar itibariyle uygulanan x^2 testinde eğitici programların çeşitli gelir grupları için önemsiz bir yer teşkil etmediği ortaya çıkmaktadır.

Ankette değinilmeyen ekonomik konular dışında, muhteva analizi, haberler, bilgi ve magazin kategorilerinin daha geniş bir dökümünü vermektedir. Bununla beraber yukarıda sözü edilen eğilimlere göre muhteva analizi ve anket arasında genel bir kıyas-

lama yapılıp sonuçların aynı yönde olduğu ifade edilebilir. Pek tabii, kitle haberleşme araçları için tirajı muhafaza etme ve geliştirme problemleri vardır. Bu konudaki gelişmelerde gelecekteki eğilimleri tayin edecektir.

ÖZET

İzmir'de kitel haberleşme araçları, ve basının tarihî gelişmesi incelendi. İzmir'de basının teşekkülünden itibaren yer alan sosyal ekonomik değişmelerin yönü ortaya konulmaya çalışıldı. Bu arada İzmir, Ankara, ve İstanbul basınları arasındaki ilişki ele alındı. Son yıllarda büyük tirajlı İzmir gazetelerinin muhteva analizi yapıldı. Kitle haberleşme araçlarında belirli muhteva kategorilerine dinleyicilerin, okuyucuların kitle haberleşme araçları yolu ile yönelişleri, örneklem, anket yoluyla saptandı. Gelecekte daha teferruatlı anketler ve küçük grup araştırmaları haberleşmenin incelenmesine ve bu konuda halk oyunun oluşmasının araştırılmasına katkıda bulunabilir. Ayrıca sosyal değişmelerin nisbeten küçük ve büyük gruplarla kitleler üzerindeki etkilerinin mahiyetini saptamak böylece mümkün olacaktır.

Ayyıldız Matbaası A. Ş. Ankara — 1972

8 TL.